

**Saga och sanning
på Romani**

2

Saga och sanning på Romani

2

Angelina Dimiter-Taikon, Fatima Bergendahl, Iren Horvatne,
Jonny Ivanovitch, Kati Dimiter-Taikon, Mirelle Gyllenbäck
samt Mai Beijer, projektledare

Innehåll

Förord	5
--------------	---

6. Romska traditioner och högtider

Människan och tålamodet.....	9
Om gästfrihet.....	10
Om tur och otur.....	11
Den stackars token.....	12
Vi bryr oss om varandra	14
Svarta Sara	16
Gåsfesten – Vasilica	18
Bibi-kakor – Gurabie	20
Bada med blommor	21
Brudens sång – E bojrakiri gili.....	22
Hennatraditionen	23
Duj, duj – en kärlekssång.....	26
När romerna kom för att fråga om Bettys hand.....	27
Det blev ett stort bröllop till slut	28
Den bortskämda prinsessan.....	29
Recept på Bokoli.....	31
Nya kläder.....	32

7. Skola och fritid

En bra kamrat.....	35
Richard.....	36
Roma Kulturklass och studiebesök från Ryssland.....	38
Studieteknik 1 – Intervjuer	40
Studieteknik 2 – Välja fakta ur skriftliga källor.....	42
Studieteknik 3 – Du ska redovisa dina källor.....	44

Studera och nå ditt drömyrke!.....	46
Ska vi gå och äta?.....	48
Mat är nyttigt.....	49
Min son vill spela fotboll.....	50
Dansgruppen Terne cherhaja på RKC.....	52
Jag gillar att jobba med hästar.....	54
8. Vi romer reser	
Jag gillar att resa.....	57
Därför reser vi romer.....	58
Vi åker till Lourdes.....	60
When it's pouring with rain – Är ni kvar? Ni ska ut!.....	62
Sara kom som flykting till Sverige.....	64
9. Cirkusliv	
Cirkusdikt.....	67
Jag drömde om att bli svärslukare.....	68
Jag hänger med i skolarbetet.....	70
Cirkus Brazil Jack.....	71
10. Årstider, djur och natur	
Om solen och vinden.....	75
Till nytta och nöje – om djur.....	76
Romska ordspråk och talesätt om djur.....	77
Den fula ankungen.....	78
Min häst Marko.....	82
Köp en häst! – Dade, kin mange grastores.....	84
Dikter om sommar och vinter.....	86
Solförmörkelse.....	87
Eldarna har slocknat – Yagorya murdine.....	88
Litteraturförteckning.....	90

Saga och sanning på Romani 2

© Text: Skolverket 2009

Form: Ordförrådet/Maria Westberg

Bildförteckning:

Burhan Misirli, sid 9–11, 13, 15, 19–20, 22–25, 27, 48–49, 55, 57, 61, 63, 67, 69, 75, 86, 88–89

Raija Wallenius, sid 29, 59, 76, 79, 80, 83, 85

Mikael Demetri, privata album, sid 39, 70

Kati Dimiter-Taikon, sid 37

Fred Taikon/É Romani Glinda, bildarkiv, sid 16, 46, 51, 53

Malcolm Jacobson, sid 71–73

Rene Asmussen/Scanpix Sweden, sid 65

Saga och sanning på Romani 1 och 2, svensk version, finns endast tillgänglig som pdf-fil på www.skolverket.se. Saga och sanning på tre romska varieteter finns som pdf-fil på www.skolverket.se och i tryckt version som du beställer från:

Fritzes kundservice

106 47 Stockholm

Telefon: 08-690 95 76

Telefax: 08-690 95 50

E-postadress: skolverket@fritzes.se

www.skolverket.se

ISBN 978-91-85545-94-0

Läseböckerna Saga och sanning 1–2 har utarbetats inom ett regeringsuppdrag 2008–2009, om stöd för utveckling och produktion av böcker och andra läromedel för de nationella minoriteterna. Skolverket har i uppdraget samverkat med Språkforskningsinstitutet, Stockholm stad.

Förord

Dessa romska läseböcker *Saga och sanning – på romani 1–2* är avsedda för undervisningen i romani chib. Innehållet speglar sådant som hände för länge sedan, sådant som hände nyss när elevernas föräldrar och far- och morföräldrar var unga och sådant som händer idag. Här finns också romska sagor och traditionella sagor återberättade på romskt vis. Avsikten har varit att allt innehåll ska ha ett romskt perspektiv, präglas av romanipe. Vi som sammanställt böckerna hoppas att ni elever och lärare som använder dessa kommer att bli lika glada och inspirerade, som vi har varit när vi arbetat med böckerna. Här finns förhoppningsvis texter, dikter och sånger som passar alla!

Flera språkversioner

Dessa böcker finns utgivna i bokform på arli, kelderash och lovara varieteterna av romani chib. Både dessa och en svensk version finns också tillgängliga på Skolverkets webbplats www.skolverket.se. Flertalet texter är nyskrivna men här finns också sagor, dikter och utdrag ur tidigare utgivna böcker på romani.

Målgruppen presenterar sig

Saga och sanning – på romani 1 inleds med texter där sex elever presenterar sig. De gör det både på sin varietet av romani och på svenska. Känner ni igen er? Det är till sådana elever som dessa böcker främst vänder sig!

Teman

När ni bläddrar vidare hittar ni olika temaområden. Båda böckerna är utformade på samma sätt. Utgå därför från de områden som är mest aktuella för er undervisning. *Jag och min familj* brukar vara ett område som man tar upp tidigt i undervisningen. Den finns i Bok 1. *Skola och fritid* är ett annat vanligt tema. Den hittar ni i Bok 2. *Romska traditioner och högtider* är innehåll som man återkommer till varje år. Här finns många texter i Bok 2. När ni planerar er undervisning, kolla därför alltid i båda böckerna!

Metoder

För varje tema finns texter på olika språkfärdighetsnivåer och vissa texter kan man gärna återkomma till. Första gången kanske läraren läser den högt och man samtalar kring innehållet. Längre fram kan eleven själv läsa texten och använda den som underlag för en skrivuppgift eller ett muntligt anförande. Några texter är utformade som dialoger. Dem kan man gärna läsa i roller i klassen. Flera bygger på intervjuer. Förutom att sådana texter är intressanta ur innehållssynpunkt, fungerar de också som förebilder för elevernas egna intervjuer med exempelvis äldre romer eller företrädare för olika yrken. Sagorna och traditionerna kan bilda underlag för dramatiseringar. Fler förslag till bearbetning finns i *Metodboken – Klassrumserfarenheter i enlighet med CFR*, Skolverket 2008–2009. Denna går att ladda ner från Skolverkets webbplats på *arli*, *kelderash*, *lovara* samt på *svenska* och *engelska*.

Europarådets ramkursplan för romani, CFR

Vid urvalet av innehållet har vi utgått från uppläggningsen i *Europarådets ramkursplan för romani* (Curriculum Framework for Romani, CFR, 2008) och *Metodboken – Klassrumserfarenheter i enlighet med CFR*. Det var när vi hade sammanställt *Metodboken* som vi blev medvetna om vilken slags texter som elever och lärare behöver ha tillgång till, om de ska kunna arbeta i enlighet med den syn på språkinläring och språkutveckling som *CFR Kursplanen för romani* utgår från.

Språknivåer

Språkfärdigheten i modersmålet skiftar bland de romska barnen och ungdomarna. Vi lärare och författare som har skrivit texterna eller valt ut dessa från andra böcker är medvetna om skillnaderna. Därför finns i dessa böcker både språkligt enklare texter och sådana som har ett mer varierat språk. Med *CFR Kursplanens* gradering innebär det att här finns texter för nivåerna A2, B1 och B2. För nybörjarnivån A1 rekommenderar vi att ni följer förslagen i *Metodboken*.

Ålder

Innehållsmässigt vänder sig texterna till läsare från 9–10 årsåldern och upp till elever i grundskolans högre årskurser och gymnasiet. En del berättelser lämpar sig också för högläsning och som underlag för samtal bland yngre elever. Likaså finns här texter och dikter som passar för studerande på folkhögskolor och inom vuxenundervisningen.

Innehåll

För att underlätta för elever och lärare att hitta lämpliga texter har vi sorterat texterna under följande rubriker:

Bok 1

- Jag och min familj
- Vi är romer
- Mitt modersmål är romani chib
- Romska yrken och hantverk
- Musiken är mitt liv

Bok 2

- Romska traditioner och högtider
- Skola och fritid
- Vi romer reser
- Cirkusliv
- Årstider, djur och natur

Skriventerna har skrivit sina texter på det språk som varit naturligtast för dem. Sedan har texterna bearbetats för övriga varieteter eller översatts från svenska. Innehållet och den språkliga utformningen har diskuterats inom arbetsgruppen och med övriga översättare. För viss terminologi har vi anlitat Språkrådets språkvårdare för romani. Vi har valt att låta den svenska versionen följa de romska så nära som möjligt, för att de eleverna vars kunskaper i modersmålet är begränsade ska få mesta möjliga hjälp av den svenska texten vid utvecklingen av sina färdigheter i romska.

När det gäller dikterna som vi har hämtat från antologin *Utan hus utan grav* har vi valt att återge originalet samt den svenska översättningen. Samma gäller för elevpresentationerna i inledningen i Bok 1. Med detta vill vi visa, att det är möjligt att förstå innehållet även om en text är skriven på en annan varietet än den egna. Eller att det i varje fall är värt att försöka förstå!

Förutom oss i arbetsgruppen har dessa personer medverkat med texter, översättningar och språkliga synpunkter: Adam Szoppe, Baki Hasan, Domino Kai, Dragan Lärilund, Erland Kaldaras, Fatima Miftar, Hans Kaldaras och Monica Kaldaras. För illustrationerna svarar Burhan Misirli och Raija Wallenius. Fred Taikon har bidragit med både gamla och nya fotografier. I slutet av böckerna finns en litteraturförteckning och hänvisningar till några webbsidor.

Vi önskar alla läsare lycka till med era studier!

STOCKHOLM DECEMBER 2009

*Angelina Dimiter-Taikon, Fatima Bergendahl, Iren Horvatne, Jonny Ivanovitch,
Kati Dimiter-Taikon, Mirelle Gyllenbäck samt Mai Beijer, projektledare*

AVSNITT 6

Romska traditioner och högtider

Människan och tålamodet

En dag gick vår Gud på jorden. Han ville pröva vem som tålde mest. Han prövade stenen, men den hade inget tålamod, den sprack. Han tog andra saker och prövade, han tog järn, koppar, trä och andra hållbara ting. Men inget höll, alla sprack. Inte ens jorden höll. Även den sprack.

Då vände Gud sig till djuren. Han valde ut de starkaste, han tog tiger, björn och varg och andra rovdjur. Men inget av djuren hade tålamod. Då vände Gud sig till människan. Han prövade henne länge. Och hos henne fanns det tålamod!

Hos henne fanns det största tålamodet på hela jorden. Även i elände och i bekymmer, så tålde hon allt. Även om hon var fattig och inte hade skor eller mat för dagen, så hade hon tålamod. Vi människor kan se när vårt barn dör, och ändå hårdar vi ut. Jo så är det, och snart glömmer vi det också ...

Romskt tankesätt, återberättat av *Kati Dimiter-Taikon*

Om gästfrihet

Natten har fallit. Utanför hörs bara hundarna och avlägsen musik. Inne i rummet är det varmt, men jag kan inte öppna fönstret på grund av katterna och alla myggen. Min pappa och mamma har inte somnat än. Jag hör att de pratar om morgondagen. Plötsligt bultar någon på dörren. Vem kan det vara vid den här tiden? Är min morfar sjuk igen? De sista två veckorna har han varit hos doktorn varje kväll.

– Anjur, gå du ut och se efter vem det är, säger min mamma. Min pappa tar på sig sin skjorta och går ut. Jag hör att min pappa samtalar med någon med för mig okänd manlig röst. Min pappa kommer in och säger till min mamma,

– Sabrije, här ute står en gammal rom som inte har någonstans att övernatta. Han har inga bekanta i det här området. Han vill stanna bara en natt. I morgon ska han fortsätta sin väg.

– Nej, det går inte! Vi varken känner honom eller vet någonting om honom, och vi har många barn i huset. Han kan döda oss allihop. Han kan inte övernatta hos oss. Skicka honom någon annanstans! säger min mamma.

– Upp med dig och gör som jag säger! Bädda åt honom i det stora rummet. Det är inte mycket besvär med en enda natt!

Min mamma gör som min pappa säger. Hon vill inte bråka med honom för att inte väcka upp oss barn. Min lillebror grät mycket innan han kunde somna. Mamma tog honom till en gammal kvinna som kunde ta bort det onda ögat från honom. Och då lugnade han ner sig och somnade.

När min mamma ser att den gamle mannen är smutsig och orakad och bara har en liten väska på ryggen tänker hon, – Varför kommer han hit? Vem söker han? Hon frågar, – Vill du ha något att äta? Den gamle svarar, – Nej, kära barn! Jag vill bara lägga mig ner och sova.

Morgonen därpå vaknar min mamma och stiger upp för att laga mat till gästen. Men han är borta. Han har gett sig av. När mamma bäddar den säng som mannen legat i, hittar hon mycket pengar under kudden. Kanske ville den okände romen tacka på detta sätt för gästfriheten som min pappa hade visat honom?

Fatima Bergendahl

Om tur och otur

Två romska män är ute för att träffa folk. Och för att folk ska få en chans att träffa dem. De söker en plats att övernatta på och finner ett gammalt hus. De bestämmer sig för att den ene ska sova vid väggen och den andre närmast dörren. När de har somnat kommer husägaren hem från krogen och är lite på örat. Han tar en påk och slår mannen som sover vid dörren, vänder om och går tillbaks till krogen. Den slagne mannen väcker sin kompis och säger:

– Nu tar vi och byter plats så att du får sova vid dörren och jag sover vid väggen. Hans kompis går med på förslaget och de två byter plats.

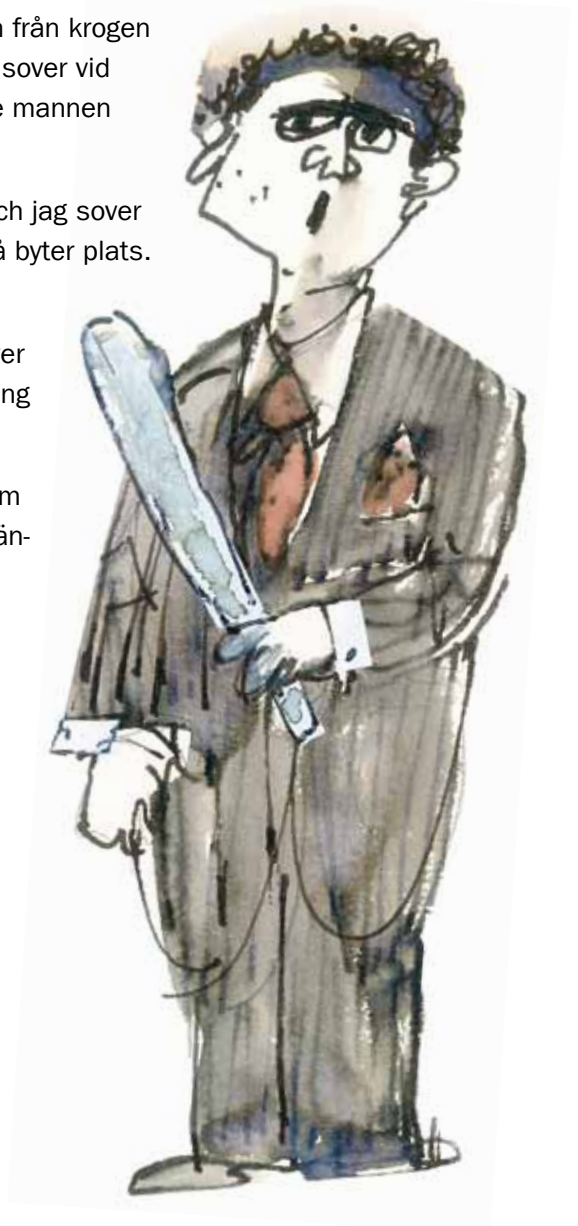
Då kommer husägaren hem igen och säger till sig själv:

– Mannen vid dörren har redan fått en omgång, nu behöver den andra mannen som sover vid väggen också en omgång stryk!

Sagt och gjort. Husägaren tar påken och slår mannen som sover vid väggen. Sen går han åter sin väg. Nu vaknar männen upp och säger,

– Det spelar ingen roll vart en rom vänder sig, för sådan som hans bax (tur eller otur) är, sådan blir hans lott!

En traditionell historia återberättad av *Angelina Dimiter-Taikon*

Den stackars token

Det var en gång en gammal romsk kvinna och hennes man som bodde tillsammans med sin yngste son som var lite udda. Mamman säger till sin son, – Hur skulle det vara pojk, om du gick ut bland romerna och lärde dig lite vett?

Pojken tar tills sig moderns råd och går ut och kommer till ett hus där två romer håller på och delar guldpengar mellan sig. Pojken går in som en drummel utan att hälsa och börjar störa männen där de håller på och räknar sina pengar, Männen frågar varandra, – Varifrån kommer den här token? Han hälsar inte och han stör oss. Någon borde lära honom lite vett!

Pojken hör vad männen säger och svarar dem, – Hur visste ni att min mamma har sagt till mig, att ni skulle lära mig lite vett? Männen svarar pojken och säger, – Vi vet allt! Och så tar de en varsin påk och bankar vett i pojken.

Pojken går gråtande hem och hans mamma får syn på honom. – Pojk, vem har slagit dig, vad har du gjort? Pojken berättar för sin mamma vad som har hänt och hans mamma säger till honom, – Min son, du skulle ha sagt till de här männen, – God dag, må Gud vara med er! Det ni delar på nu, det ska ni få dela hela ert liv. Och det ska vara så rikligt, så att ni måste dra era ägodelar på vagnar! Då skulle männen kanske också ha gett dig ett litet mynt! Pojken torkar sina tårar och säger att nästa gång ska han göra så.

Det går två, tre dagar och pojken går ut igen. Vad får han se? En person har dött och nu är man på väg för att jordfästa honom. Då kommer pojken att tänka på vad hans mamma har lärt honom och han ropar, – Må Gud hjälpa er, det ni har ska ni få mera av och det skall aldrig ta slut det ni bär på! När romerna hör pojkens rop och tillönskningar blir de arga och säger till varandra, – Vad är det den här pojken säger? Vad är det han önskar oss? Räcker det inte med de bekymmer som vi redan har, utan måste han önska oss ännu mer? Vänta bara, vi ska lära honom lite vett! Och romerna klår upp pojken, så att han knappt orkar gå hem.

Väl hemma frågar hans mamma vad som har hänt. Gråtande i sin mammas knä berättar pojken vad som hände. Hans mamma jämrar sig och säger,

– Oj, oj, oj, min stackars pojk! Du är allt bra tokig. Du skulle inte ha sagt så där. Du skulle ha tagit av dig hatten och böjt ner ditt huvud och gråtit! Då skulle du ha blivit inbjuden att komma med och äta och dricka efter jordfästningen.

Så går två, tre veckor och pojken vågar inte gå ut. Han är rädd för att få stryk. Men efter ett tag tycker han att det är tråkigt hemma och han går till sin pappa och frågar honom om råd. – Vad tycker du, ska jag gå ut och lära mig lite vett? Pappan svarar, – Detta rådde också min mor mig! Dessa ord ger den stackars token mod och han går åter ut för att lära sig lite vett!

När han kommer ut hör han på avstånd musik som spelas.

När han kommer fram till huset varifrån musiken ljuder ser han festklädda romer. Det pågår ett bröllop i huset.

Token, som nu har lärt sig lite vett, vet hur han ska uppföra sig. Han tar av sig hatten, böjer på huvudet och gråter och jämrar sig så högt att alla bröllopgästerna tittar upp.

De stirrar på honom och kan inte förstå varför han betar sig så här. – Varför gråter den här pojken? Varför är han så ledsen? Här har vi bröllopsfest och här råder glädje, men han gråter som om någon skulle ha dött? Det här är inte bra, han för otur med sig. Vi måste bli av med den här otursamma personen! Och ett par fulla bröllopgäster går fram till pojken och klår upp honom. Pojken kommer knappt ifrån dem.

Sen den dagen har Gud ordnat så välsignat att pojken inte går ut ur huset mera. Medan alla ni som har läst eller hört den här berättelsen ska vara friska och välsignade!

En traditionell historia om hur viktigt det är att veta hur man ska uppföra sig, återberättad av *Angelina Dimiter-Taikon*

Vi bryr oss om varandra

Ordförklaringar

Någons ögonsten = ett uttryck för "det dyraste man har".

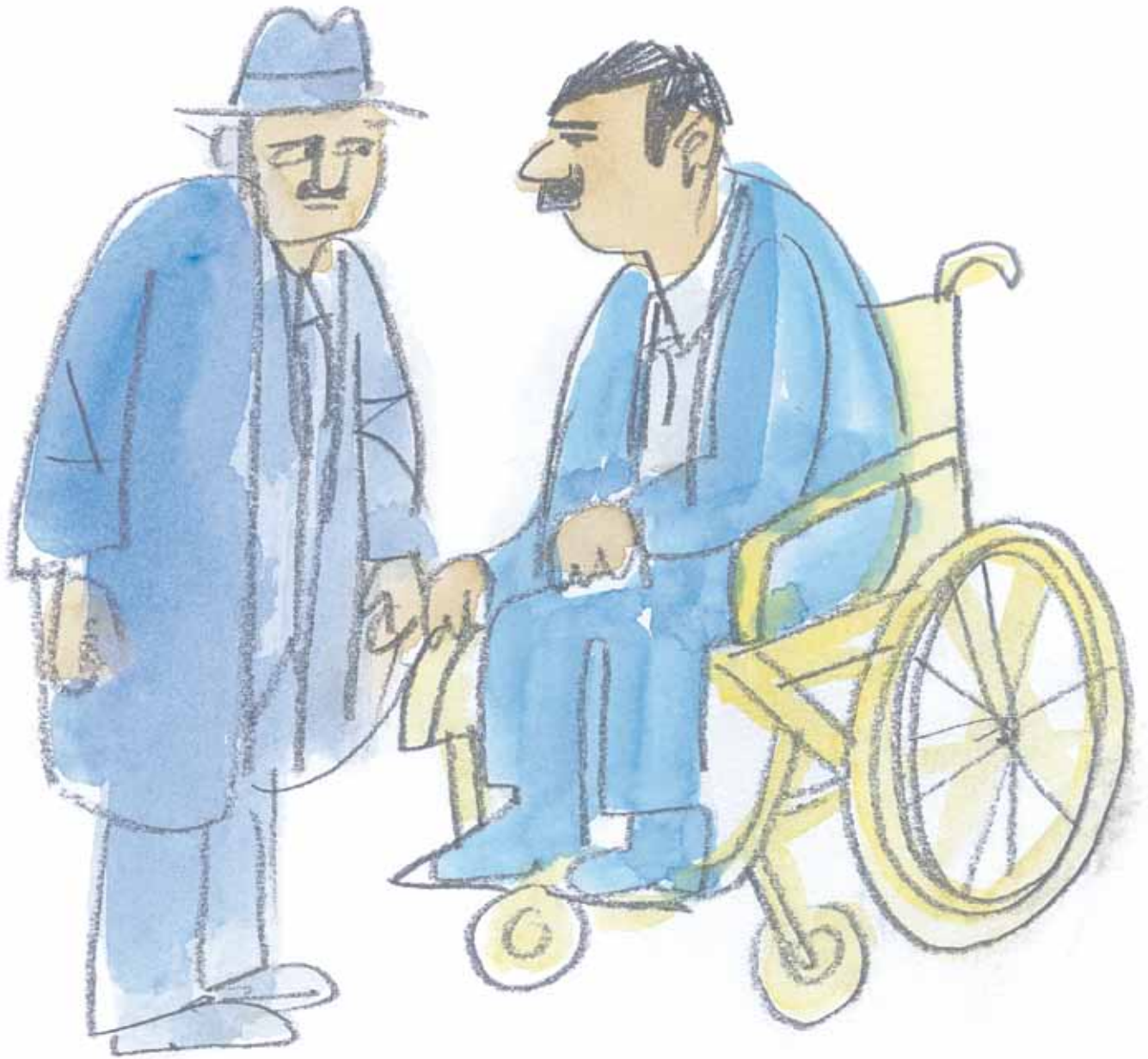
Hos oss romer värderar vi familj och släkt mycket högt. En anledning till detta är att vi romer länge bodde tillsammans i stora läger och att romerna vandrade omkring i vida världen tillsammans. Man levde som en enda stor familj där ingen fick glömmas bort. Om det var någon som inte hade mat, så delade man med sig av det lilla man hade. Om någon hade problem så var det inte bara hans problem, utan man visade att han inte behövde bära bördan själv och man hjälpte till så gott man kunde. Det här är så starkt rotat bland oss romer, så att vi bryr oss om familjen och släkten. (Även om de kanske inte alltid förtjänar det!)

Ett exempel på det här med omtanke och kärlek är att vi romer inte lämnar våra äldre på ålderdomshem. Vi kan inte tänka oss, att vi skulle lämna de äldre, som har tagit hand om oss som om vi vore deras ögonstenar* i främmande människors vård.

En annan sak som vi romer brukar göra för att visa att vi bryr oss och känner medlidande är, att vi besöker de sjuka som ligger på sjukhus. Detta är djupt förankrat i vår personlighet och utgör en viktig del av vår kultur. Ibland har sjukhuspersonalen svårt att förstå hur viktigt detta är för oss. Här behöver vi tillsammans hitta lösningar som inte medför att vi måste ge upp våra traditioner och seder.

Vi vill inte återgå till ett kringresande liv i iskalla vagnar och tält. I stället måste vi hitta nya sätt för att bevara vår sammanhållning och vår kultur.

Jonny Ivanovitch

Svarta Sara

Varje år i slutet av maj samlas tiotusentals romer från hela Europa i en liten stad i södra Frankrike som heter Saintes Maries de la Mer. Namnet betyder De heliga Mariorna från havet. Namnet syftar på att det var här som dessa Marior blev räddade från att drunkna i Medelhavet. Den ena av dem var enligt traditionen syster till Jesus mor Maria och den andra som även hette Salome var mor till två av Jesus lärjungar. De hade blivit tvungna att fly från Palestina när kejsaren av Rom förföljde de kristna. Senare byggde de kristna en kyrka på denna plats för att påminna om var kvinnorna blivit räddade. Här ställde man statyer av Mariorna och också en staty av den unga kvinnan som hade hjälpt dem och som kallades Svarta Sara. Sitt tillnamn hade Sara fått därför att hennes hy var mörkare än de andras.

Med tiden kom Sara att betraktas som romernas speciella helgon och det är för att hylla henne som romer samlas varje år på denna plats. En viktig tradition under denna högtid är den procession då människorna bär statyn av Svarta Sara till havet. I tåten rider män på vackra hästar. Man firar flera gudstjänster och många romer låter döpa sina nyfödda barn.

Samtidigt passar romerna på och umgås med varandra, träffar släktingar och får nya vänner. Kända romska musik- och dansgrupper framträder under denna festvecka.

I boken *Tjejen från Tanto* kan du läsa om hur Nadja Taikon upplevde denna fest till Svarta Saras minne.

Mai Beijer

Gåsfesten – Vasilica

Ordförklaring

Legend = en berättelse om en händelse då Gud eller änglar griper in i människornas liv.

Enligt en gammal legend* sände Gud för länge sedan en skara gäss som hjälp åt romerna. Romerna var på flykt undan sina förföljare men nu hade de hejdat av havet. Enda sättet att undkomma förföljarna var att simma över till den andra stranden. Bland romerna fanns många kvinnor, barn och äldre som inte kunde simma. Risken var stor att de skulle drunkna om de försökte att fly vidare. Men då sände Gud en flock gäss som hjälpte alla romerna att nå den andra stranden. Många romer firar än idag Gåsfesten Vasilica till minnet av denna Guds välgärning. Och man slaktar gäss för att påminna sig om på vilket sätt man blev räddad.

Så här brukar man fira Vasilica

Varje år den 12 januari är det en tradition att man ska slakta ett ojämnt antal gäss. Innan dess har man städat hela huset så att allt är rent. Under nästa dag får man inte släppa in någon i huset som inte hör till hushållet.

Den 14 januari öppnar familjen dörren för en person som man menar ska föra med sig lycka, god hälsa och glädje åt familjen under hela året. Det är familjens överhuvud som bestämmer vem som får äran att komma först till dem. Denna person har med sig pengar och ris. När han kliver in klappar han alla familjemedlemmarna på huvudet. Sedan kastar han pengarna och risgrynen i luften och säger,

– God Vasilica! Må Gud ge er lycka och god hälsa. Detta år får ni stor välsignelse men nästa år får ni ännu mer!

Han bjuds på ett glas vatten och därefter får han olika slags mat, t ex. köttfärs-pirog (pita), köttgryta med lök (jania), kåldolmar, en bit stekt gåslår och patèa (se nedan). När han har smakat på allt detta får också familjens överhuvud äta av maten.

När denne förste besökare har gått sin väg, kommer släkt och vänner för att lyckönska familjen på denna högtidsdag. Enligt traditionen ska man bilda grupper när man besöker varandras hem och prövar de olika specialiteterna för denna dag. Anledningen till varför man ska bilda grupper är, att man ska visa att man värnar om enighet.

Denna högtid firas i tre eller fyra dagar.

Enligt traditionen ska man när man slaktar gässen också ta vara på deras hjärta och lever. Detta ska man göra för att få behålla lyckan och turen. Av de delarna av gässen som inte steks lagar man det som kallas patèa – pača.

För att få patèa kokar man gåshuvud, hals, vingar och benen tillsammans med vitlök i lite vatten. När detta har kokat en stund häller man upp denna buljong i en skål i vilken man också lägger ett mynt. Detta gör man för att familjen ska bli välsignad med välstånd. När buljongen kallnar så stelnar den till gelé. Att denna buljong byter form från flytande till något fast uppfattar man som symbol för hur nära romerna var att drunkna och hur de räddades upp på torra land.

Fatima Bergendahl

Bibi-kakor – Gurabie

I februari, den månad som kallas Gurbet, firar romerna som bor på Balkan Bibi-dagen (Bibijako djive). På Bibi-dagen måste man städa hela huset. Anledningen till detta är att gumman Bibi, som enligt traditionen är en häxa, kommer för att undersöka om det är rent i huset. Särskilt viktigt är det att matbordet är rent, annars kommer hon att riva i det med sina naglar och förbanna hemmet. Om det är rent kommer hon att välsigna familjen.

På Bibi-dagens kväll brukar man baka kakor. Tidigt nästa morgon brukar det komma många barn som står utanför huset och ropar, – Shelja bokolja (Bibis kakor)!

Antingen går svärdottern eller den äldsta kvinnan i familjen ut med det stora fatet med kakor med ett ljus i mitten och bjuder barnen på Bibi-kakorna.

Det här är recept på dessa kakor:

ett kilo mjöl
ett ägg (om du har)
en mugg mjölk
en mugg socker
soda eller bikarbonat
vaniljsocker
smör

Blanda ihop alla ingredienserna till en deg. Kavla ut degen med brödkavel och tryck ut kakarna med hjälp av en rund form, till exempel ett litet glas. Grädda dem.

Om du vill kan du hälla över en sockerlag. Till detta behövs en liter vatten och ett kilo socker och lite vaniljsocker. Koka tills lagen börjar tjockna. Låt den stå och svalna lite. Häll sedan över kakorna.

Fatima Bergendahl

Bada med blommor

– Menekše, gå upp! Vattnet är varmt! Min mamma väcker mig ur sömnen. Jag har det varmt och skönt i sängen där jag ligger mellan mina systrar. Ute har solen börjat värma. Idag kommer det att bli en vacker och glädjefylld dag. Vi ska fira vår stora dag, Erdelezi. Vi ska slakta lammet som vi köpte igår.

Min mamma har kommit överens med min lärare om att jag får ledigt i två dagar. Min farmor har köpt åt mig och mina systrar var sitt par röda sandaler, vita sockor och röda halsband. Kvinnan som min mamma arbetar hos som hembiträde har gett oss var sin blommiga kjol.

– Menekše, kom nu! Vattnet kallnar! Väck dina systrar och se till att bädda sängen! Vi får kanske gäster snart!

I badrummet ser jag en kasse med syrener och poppelkvistar. Min mamma har redan varit på torget och handlat allt det här. Mamma plockar alla kvistarna ur kassen och lägger dem i det varma vattnet. Jag känner hur doften sprider sig i rummet. I vattnet lägger hon också ett rödfärgat ägg. Enligt de äldre romerna har dessa växter och de röda äggen magiska krafter. De gör så att barnen får rosiga kinder liksom det röda ägget och att barnen växer sig starka precis som de gröna kvistarna i vattnet.

Vi har poppelkvistar i hela huset och massor med syrener. Min mamma och farmor tvättar sina ansikten med dem. Efter mig kommer mina systrar i tur och ordning och badar. Även de ska genomgå detta bad som är omgivet av många gamla ritualer*.

Fatima Bergendahl

Ordförklaring

Ritual = ordning som man följer exempelvis vid firande av en tradition.

Brudens sång – E bojrakiri gili

O brud, du sköna!

Vad har du med dig från din far

Från din far, den rike?

Jag tog med mig två mörka ögon

Två mörka ögon, som två svarta druvor.

Vänner, var finns en flicka

som passar som brud

En flicka som brud åt vår unge Anjur?

Aaaaaaaaaa romer, aaaaaaaaaa pojkar!

Oj borije, lele, tu šužije

So andžan mange, lele, te dadestar

Te dadestar , lele, barvalestar

Andžum tuke, lele, duj kale jakha

Duj kale jakha sar duj kale draka

Kote isi amalalen čhaj mangjaribaske

Kote isi amalalen čhaj mangjaribaske

Čhaj mangjaribaske e terne Anjureske

Aaaaaa Romalen, aaaaaa čhavalen

Traditionell sång från Balkan.

Hennatraditionen

Tisdag kväll

Svärmor förbereder de stora faten med kläder som man ska ta med till den blivande bruden. Familjen och grannarna har kommit med gåvor och svärmor skriver givarens namn på varje gåva, så att man ska veta vem som kom med vad. Alla som kommer till bröllopet ska få veta vad var och en har gett i gåva.

Onsdag

På eftermiddagen anländer musikanterna. Brudgummens familj samlas framför huset och alla kvinnorna dansar i ring.

Hennan tillreds av en ärbär gift kvinna. Hennan blandas till i ett kopparkärl. Mitt i detta sätter man ett ljus. När det är dags att gå till brudens hem, bär de unga ogifta flickorna faten med kläderna och hennan bärs av en gammal kvinna.

När man kommer fram till brudens hem tas man emot av brudens föräldrar som serverar gästerna sockervatten. Efter en stund kommer bruden fram tillsammans med musikanterna. Först kysser hon svärmors händer och fötter för att visa att hon tycker om henne. Därpå lyfter svärmor upp brudens röda slöja och de kysser varandra.

Nu tar man fram en stol som bruden ska sitta på. Man tar av henne de smycken hon har i sitt hår, bland annat två silvertrådar. Sedan kommer två ammande kvinnor, en från mammas sida och en från svärmors sida och de matar varandra med socker och lägger ett mynt och lite bröstmjolk på brudens huvud, för att hon ska få rikligt med mjölk när det blir dags för henne att amma sina barn.

Sedan stryker de henna på brudens huvud. Det som blir över av hennan stryker de på de ogifta flickornas huvuden, för att även de ska finna sin lycka. Vattnet som kvinnorna använder för att skölja av händerna i, häller de ut på en ren plats ute bland blommorna. Detta gör man för att vattnet inte ska kunna användas i ont syfte för att skada brudparet.

Bruden flyttar över till den stol på vilken svärmor satt. Man delar ut gåvor till de flickorna som bar klädfaten. Svärmor och hennes följeslagare vänder hem tillsammans med musikanterna.

Torsdag

Denna dag går kvinnorna tillsammans med bruden för att bada. Detta kan man göra i ett privat badhus eller på ett ställe där det exempelvis finns varma källor. Man tar med sig mat såsom pajer, stora köttfärsbiffar, läsk m.m. När bruden har badat klart kysser hon sin svärmors hand.

Lördag

Brudgummens familj samlas med brinnande ljus i händerna och tågar ledda av musikanter hem till bruden.

Bruden får henna på händer och fötter för att alla ska veta att hon är nygift. Svärmor har med sig en skjorta som tillhör brudgummen och vill sätta den över bru-

dens huvud. Först vägrar bruden men vid tredje försöket går hon med på detta. Avsikten med det här är att bruden inte ska se hur hon målas med henna. Detta symboliserar att hon ska lyda och följa sin man. När detta är klart tar svärmor hand om hennakärlet och gömmer det.

Under alla dessa traditioner är brudgummen inte med. Han är fullt upptagen med att ordna allt som behövs inför lördagskvällen då gästerna kommer. Han kommer med sin brud på lördagskvällen till restaurangen där gästerna samlas.

Dagen därpå hämtar svärföräldrarna bruden och tar med henne till sitt hus.

Många romer har inga borgerliga eller kyrkliga vigslar, utan när bruden anländer i brudgummens hus och man under ledning av många gamla kvinnor utför alla ritualer och traditioner i samband med hennes ankomst, så räknas det som giftemål.

Fatima Bergendahl

Duj, duj – en kärlekssång

Två, två, två, två, tolv gånger två

vill jag kyssa, vill jag kyssa hennes mun.

.//. Hennes mun har jag kysst.

Hundra tusen för en kyss,

det har jag fått böta. .//.

Hon är som en dröm,

hon strålar som en sol.

.//. Hennes hud är så len,

hennes blick är varm och skön.

Mitt hjärta brinner och hettar som en eld. .//.

Jag går, går, går, går, vet inte vart jag går.

För hennes skull, för hennes skull ger jag mitt liv.

Hon är för mig den sötaste,

hon är för mig den finaste.

Oh, den finaste.

Två, två ...

Duj, duj, duj, duj, desh-u-duj

te tjumidav, te tjumidav lakho muj.

.//. Lakho muj me tjumidem.

Shel miji putjindem,

ahaaj, putjinden. .//.

Maezol sar sunó,

phabol sar o kham.

.//. Lakho muj si anda mom,

e jakha pe la phabon.

O hjilo pe ma phabol sar yagh. .//.

Jav, jav, jav, jav, tji janav kaj jav.

Pala late, pala late me merav.

Voj si mange maj gugli,

voj si mange maj lashi,

Ahaaj, maj lashi.

Duj, duj ...

Traditionell rysk-romsk sång. Här bearbetad och tolkad till kelderash av *Hans Caldaras*

När romerna kom för att fråga om Bettys hand

Denna traditionella ordväxling förekommer bland kelderasha när den blivande brudgummens stora familj kommer till den önskade brudens hem för att fråga hennes far, om han är beredd att ge sin tillåtelse till giftermål.

Romerna: – ”Var är vår svärdotter?”

Flickans far: – ”Er svärdotter finns inte här!”

Romerna: – ”Lura oss inte! Vi har sett henne här!”

Flickans far: – ”Om ni hittar henne, då är hon er svärdotter!”

Romerna: – ”Kom romer så letar vi efter henne!!”

Alla romerna letar efter flickan.

Pojken: – ”Pappa, pappa, jag har hittat henne, jag har hittat henne!”

Pojkens far: – ”Bra gjort min son, nu ställer vi till med ett stort bröllop!”

Flickans far: – ”Vänta romer! Ni får ingen svärdotter förrän pojkens far berättar för mig hur jag kan äta en stark paprika utan att den bränner mig i munnen!”

Pojkens far tänker och tänker och säger:

– ”Svär på att du ger mig min svärdotter om jag berättar hur!”

Flickans far: – ”Jag svär vid mina barn!!!”

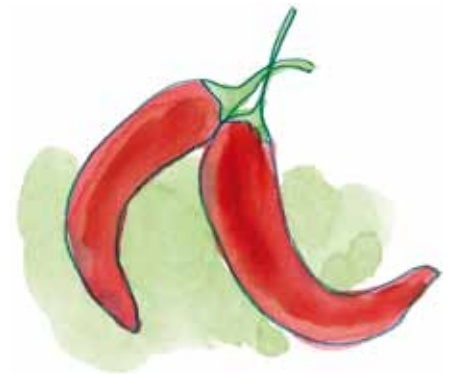
Pojkens far: – ”Du sväljer paprikan hel!”

Flickans far: – ”Han besegrade mig, min dotter är er svärdotter!!!!

Må er svärdotter bringa er tur och glädje!!!”

Så gick det till när Betty gifte sig med Erland.

Ur *So Ame Kerdam* av *Erland Kaldaras*

Det blev ett stort bröllop till slut

Vi zigenare har en egen kultur. Vi har våra egna rättegångar och våra egna bröllops-seder. Jag måste berätta om mina föräldrars romantiska giftemål.

Sedan de blivit vuxna träffades mor och far första gången 1932. Sedan höll de kontakt med varandra i smyg i hela åtta år. Eftersom de tillhörde olika stammar, reste de inte ihop, så de ringde mest till varandra.

Så småningom fick deras föräldrar reda på förhållandet, och det blev litet bråk mellan familjerna. Till slut blev man tvungen att hålla kris (rättegång) om de unga skulle få varandra eller inte.

Rättegången gav negativt resultat. De fick inte varandra, men de fortsatte att hålla kontakt. Min mor frågade sin mor, varför hon inte fick gifta sig. De älskade ju varandra. Mormor svarade: ”Min flicka, du kan inte lämna mig ensam. Alla dina syskon är gifta. Någon måste vara med mig.”

Det gick en tid. Fars föräldrar kom till mormor för att anhålla om min mors hand. Men det blev nej. Då ringde far till mor, och de kom överens om att rymma tillsammans. De bestämde tid och plats för sitt möte.

Mötesplatsen var Jönköping, eftersom mors familj befann sig där för tillfället. Far kom dit med tåg. Från stationen åkte han taxi till lägret. Han hade kommit överens med mor om att hon skulle gå ut på vägen, när hon såg en taxi komma.

Så rymde de till Örebro, där de gifte sig fullt lagligt. Deras föräldrar blev förstås överraskade ...

Ja så gifte sig mina föräldrar. Bröllopet pågick i sju dagar, och det kom gäster från när och fjärran.

Ur Jävla zigenarunge av *Monica Caldaras*

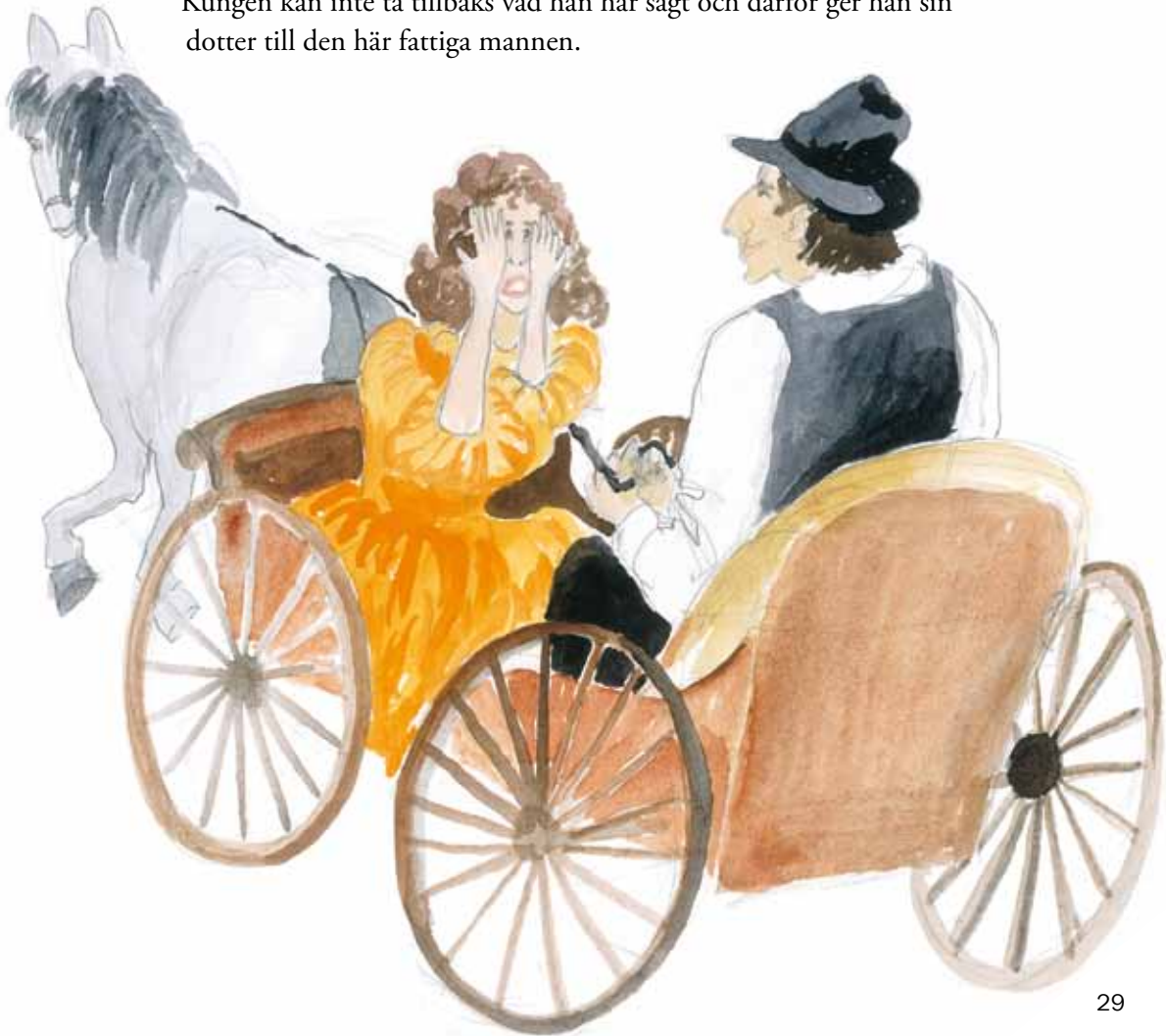
I denna bok beskriver Monica Caldaras bland annat de olika traditionerna kring frieri och bröllop inom kelderashgruppen.

Den bortskämda prinsessan

Den här sagan handlar om en prinsessa som säger nej till alla sina friare. Hon hittar hela tiden fel på friarna. En har för stor näsa, en annan har glasögon och så vidare. Pappa kungen blir till slut arg på henne och säger:

- Jag kommer att ge dig åt den förste bäste friare som kommer och begär din hand. Det spelar ingen roll om han är rik eller fattig! Detta hör mannen med den stora näsan. Han klär ut sig till en fattig man och går till slottet och säger till kungen:
- Du har sagt att du ger din dotter till den förste som kommer!

Kungen kan inte ta tillbaks vad han har sagt och därför ger han sin dotter till den här fattiga mannen.

Prinsessan gråter och är ledsen men följer med mannen som bor i skogen. På väg till skogen passerar de en äng med hästar och prinsessan frågar:

– Vem är det som äger de här hästarna?

– Det gör mannen med den stora näsan som du inte ville ha, svarar hennes man.

De färdas en bit till och då ser prinsessan stora vackra hus och frågar:

– Vem är det som äger de här husen?

– Det gör mannen med den stora näsan som du inte ville ha, svarar hennes man.

Vid det här laget är prinsessan förtvivlad och ångrar sig och gråter och gråter. När de kommer fram till huset där de ska bo gråter hon ännu mer, för huset är gammalt och smutsigt.

Men hur det var så gick tiden och nu hade det gått sex månader. Då säger hennes man till henne:

– Idag måste jag iväg och jobba!

Detta säger han inte för att han behöver jobba. Sanningen är den, att han visserligen har en stor näsa, men egentligen är han både rik och vacker. Nästa dag säger hennes man till henne:

– Baka en bokoli och gå med den till kungen som bor här nära oss, för han fyller år i dag!

Prinsessan bakar en bokoli och går till kungen och säger:

– Ers kungliga höghet, jag har bakat en bokoli åt Er, för min man säger att det är Er födelsedag idag!

Kungen tar emot kakan och äter en bit och prinsessan tittar på honom och säger:

– Jag känner igen er!

– Hur känner du igen mig? frågar kungen.

– Du liknar min man!

Då tar kungen och visar sina trasiga kläder för henne. Det är han som är hennes ”stackars fattiga” man. Och från den dagen levde de tillsammans lyckliga i tusen år!

Sagan är återberättad av *Angelina Dimiter-Taikon*

Recept på Bokoli

350 g rimmat sidfläsk

100 g smör eller margarin

1 tsk salt

1 tsk vitpeppar

2 1/2 dl fingerljumt vatten

2 1/2 dl mjölk

1 msk bakpulver

15–16 dl vetemjöl

Skiva fläsket och skär i tärningar, ca 2 cm stora. Lägg 1 msk smör i en gryta och bryn fläskbitarna gyllenbruna. Tag grytan från värmen och låt 100 g smör/margarin smälta bland fläskbitarna. (Detta kan uteslutas om man vill.) Sätt grytan på plattan igen och värm fettets lite till, lägg i 1 tsk mald vitpeppar och häll på mjölken och vattnet. Tag vetemjöl, 1 tsk salt och 1 msk bakpulver och blanda ihop i en bunke. Häll på fläsk och vätskan och arbeta ihop till en smidig deg. Degen känns lite kladdig, det beror på fettets. Tag en liten bakplåt, ca 30 x 15 cm, och pudra den med vetemjöl. Häll över degen på plåten och platta ut den. Ställ plåten på galler på nedersta falsen i ugnen. Grädda i 200 grader, ca 40–50 min. Låt svalna under duk, skär sen upp i långsmala bitar.

Väl bekomme!

Angelina Dimiter-Taikon

Nya kläder

Valentina, Tamara (som även kallas Pavlena) och Patrizia (som även kallas Anuska) går i åk 8. De har kommit överens om att de tillsammans ska åka in till stan efter skolan för att handla kläder. De har fått lov av sina föräldrar att gå på högstadielevernas skolbal, som är en årligen återkommande stor fest. Valentina använder endast långbyxor, hon tycker inte om att ha kjol. Tamara använder också byxor men hon föredrar korta kjolar. Patrizia använder endast långa kjolar, för hon får inte använda byxor eller korta kjolar för sina föräldrar.

Inne i varuhuset har de plockat till sig en massa kläder som de ska prova. Inne i omklädningsrummet börjar följande diskussion.

Valentina: Nå, vad sägs? Ett par långbyxor och en snygg kavaj, det är en klassiker! Eller vad tycker ni? frågar hon och snurrar runt ett varv.

Tamara: Mmm, snyggt!

Patrizia: Jag kan inte hitta något riktigt snyggt. Kan ni inte hjälpa mig?

Tamara: Kom, Patrizia, så hjälper jag dig!

Valentina: Patrizia, lägg av, ta en lång kjol och välj en blus. Det kan inte vara så svårt!

Tamara: Lyssna inte på henne Patrizia, kom så hjälper jag dig!

Patrizia: Men, hon har rätt Valentina! Det är ingen idé att försöka.

Valentina: Förlåt, Patrizia, jag menade inte att såra dig. Vänta så kommer jag också och hjälper dig!

Alla tre går nu tillsammans och letar i varuhuset efter kläder som skulle kunna passa Patrizia, men de hittar ingenting som är riktigt snyggt. Till sist kommer Tamara på en lysande idé.

Tamara: Jag har en idé! Låna min korta kjol och sen köper vi en snygg blus!

Valentina: Ja, men hon får ju inte använda kort kjol. Har du glömt bort det, eller?

Patrizia: Visst! Om min pappa ser mig i kort kjol, får jag väl utgångsförbud tills jag är trettio år!

Tamara: Då är du redan gift, Anuska, vad inte orolig. Sluta och gnäll och prova den här kjolen!

Patrizia: Du tror att det inte spelar någon roll, men även om jag är gift då så kommer jag nog aldrig få se varken sol eller måne.

Valentina: Du är galen, Patrizia! Tamara har rätt, men vi gör så här. Under din långa kjol har du den korta kjolen. När vi kommer till skolan, så byter du om, så klart.

Tamara: Ja, och sen när vi ska hem, så tar du på dig din långa kjol.

Patrizia: Har ni glömt bort en sak? Tänk om mina föräldrar kommer eller om din storebror kommer, Pavlena, då är det kört! Eller?

Valentina: Du tänker för mycket!!! Varför skulle de komma till skolan? De skulle endast komma om det var något viktigt. Det vet du Anuska! Din pappa har kommit till skolan bara en enda gång. Och det var på uppropet när du började i första klass!

På väg till skolbalen tar Patrizia på sig sin långa kjol och under den har hon en kort kjol. Hennes väninnor hjälper henne. Men innan festen är slut springer Patrizia till toaletten för att bytta om. Då ser hon Valentinas föräldrar som pratar med hennes föräldrar.

Kati Dimiter-Taikon och Iren Horvatne

- Vad tror du att det händer nu?
- Känner du igen den här situationen?
- Nu ska du, gärna tillsammans med dina kompisar, avsluta berättelsen och beskriva vad som händer när Patrizias föräldrar ser henne.

AVSNITT 7

Skola och fritid

En bra kamrat

Jag går i skolan fem dagar i veckan. Måndagar är inte så roliga, fredagar är bäst. Jag har många kompisar i skolan. På fredagarna brukar vi ha ”klassens timme”. Jag brukar sjunga sånger då, både på romanés och på engelska. Jag sjunger bra har många sagt. En gång när jag sjöng inför klassen började några skratta åt mig. Jag tyckte inte det var roligt. Jag blev ledsen. Senare under dagen när vi hade rast, kom en tjej som jag aldrig pratat med förut fram till mig. Hon sa att jag inte ska bry mig om att de skrattade. Hon tyckte att jag sjöng fint.

På eftermiddagen talade vår lärare om att vi elever inte är snälla mot varandra. Hon vill att vi alla ska vara snälla och visa respekt. Hon hade bestämt att vi ska ha något som vi kallar för *faddrar*. Det innebär att alla elever blir fadder åt någon i klassen under en vecka. Sedan byter man och nästa vecka blir man fadder åt en ny klasskompis. Som fadder ska vi behandla en klasskompis så som vi själva vill bli behandlade. Jag tycker att det är roligt att vara fadder. På rasterna brukar jag äta frukt som min mamma har skalat och lagt i en låda. Jag brukar bjuda min fadder på frukt. Då blir de glada.

En bra kompis för mig är snäll och inte elak mot någon. Om jag ser en i min klass som är elak mot en annan, brukar jag säga att vi inte får vara elaka mot varandra. Ibland måste jag säga till fröken. Vi har ett litet häfte där läraren skriver in varje vecka om hur duktiga och snälla vi har varit i skolan. Om vi har varit duktiga eller snälla får vi en stjärna i häftet. Jag har redan många stjärnor.

Mirelle Gyllenbäck

Richard

Del 1 – Richardos första skoldag

Min första skoldag vill jag helst glömma bort. Jag bara grät. Mina föräldrar stod på skolgården, de fick inte komma in i klassrummet. Min fröken hade sagt att jag måste lära mig att sitta för mig själv i klassrummet.

Första året var det svårt. Jag sprang hem varje dag ifrån skolan. Mina föräldrar följde med mig tillbaks till skolan. Jag ville inte gå i skolan, jag tyckte att jag blev orättvist behandlad. Jag uppfattade det som att mina föräldrar tog skolans parti istället för mitt. När jag var yngre visste jag inte att mina föräldrar gjorde detta för mitt bästa.

Idag uppskattar jag att jag har gått i skolan, och nu är jag en känd pianist och medlem i den romska musikgruppen ”Gipsy Brothers“.

Utdrag ur *So ame kerdam*, Richard Kaldaras Nikolizsson

Del 2 – Vad hände sedan?

Det har gått tio år sedan Richard gick i skolan. Vi vet redan att han inte tyckte om skolan och att han sprang varje dag hem från skolan. Mamma Moncia och pappa Dragan var hemma och väntade tills han kom, så att de kunde följa honom tillbaks till skolan. Men vad gör han idag? Studerar han? Spelar han fortfarande i gruppen Gipsy Brothers? Jag träffade Richard och gjorde en intervju med honom.

Kan du berätta hur det var när du gick i skolan?

– Jag gillade inte skolan! sa Richard och skrattade. – I åk 1 sprang jag hem varje dag, så jag förlorade rätt så mycket av skolan just då, och det gjorde att jag blev tvungen att gå om en klass. I andra klass gick det bättre, det blev roligare också för jag var den i hela klassen som var duktigast i matematik. I fjärde klass var jag bäst i engelska. När jag började högstadiet var det jobbigt, det enda som var roligt på högstadiet var musiklektionerna. När vi hade musik bad läraren alltid att jag skulle undervisa mina klasskamrater. Det var då jag bestämde mig för att jag skulle satsa på musik och undervisa i musik.

Hur undervisar du musik?

– När jag gick i åttonde klass så turnerade jag och mina bröder med International Gipsy Brothers Group. Så hette gruppen från början, men idag heter gruppen Gipsy Brothers. År 1996 började Betty att dansa i vår grupp, hon är en viktig del utav gruppen. När jag var 19 år började jag undervisa ungdomar i piano. Samtidigt lärde jag mig att spela gitarr och dragspel.

– Jag undervisar inte som min pappa Dragan. Han tycker att det allra viktigaste är att man lär sig grunderna och noterna. När jag undervisar musik så är det av glädje och att jag vill att ungdomarna också ska spela av glädje.

– Och han berättade att han undervisar musik i Romskt Kultur Centrum i Malmö.

Richard Kaldaras

Hur gamla är dina elever?

– Mmm, den yngsta är 6 år och den äldsta som jag har undervisat i musik var 60 år. Jag lär ut till alla och oavsett ålder, så länge de vill och så länge de tycker om det.

Vilket instrument tycker du om att spela?

– Jag tycker om piano, helst föredrar jag att spela på flygel. Då kan jag spela i flera timmar!

Vad kommer du göra i framtiden?

Rikard satt och fundrade och sen sa han till mig, – Jag vet inte, endast Gud vet mina planer för framtiden.

Kati Dimiter-Taikon samtalade med
Richard Kaldaras

Roma Kulturklass och studiebesök från Ryssland

Roma Kulturklass finns i Stockholm och här studerar elever från förskoleklass och hela grundskolan. Den är unik* i sitt slag i Sverige. På morgonen sker all undervisning på romanes och på eftermiddagen är all undervisning på svenska. Klassen läser samma ämnen och följer samma kursplaner som svenskspråkiga skolor, även om man också läser romanes som modersmål och hela tiden har ett romskt perspektiv* i undervisningen. Tanken bakom detta är att eleverna ska bli duktiga i båda sina språk och även i de olika skolämnena. Här stödjer man sig på forskare som den kanadensiska språkprofessorn Jim Cummins. Förutom att klassen har en språk- och kulturprofil* satsar man också extra på undervisning i no-ämnen* och matematik. De båda ansvariga lärarna Angelina Dimiter-Taikon och Mikael Demetri är romer som har lång erfarenhet av att undervisa romska elever i olika åldrar.

Besök från Ryssland

Roma Kulturklass får ofta studiebesök från lärare, skolledare och forskare både från Sverige och från andra länder. Det besökarna är intresserade av är hur undervisningen är organiserad och de metoder och material som klassen använder.

Under nästan ett halvår planerade Roma Kulturklass tillsammans med organisationen Rädda Barnen i Stockholm ett program för att i november 2008 ta emot ett stort studiebesök från Ryssland. Delegationen* från Ryssland bestod av representanter för romer och ryska skolledare och lärare som ansvarar för undervisning av romska elever i olika städer bland annat i en förstad till Moskva, Sankt Petersburg och en stad långt borta i Sibirien.

Anledningen varför de ville komma till Sverige var, att de hade hört talas om Roma Kulturklass och hur mycket av undervisningen som sker på romanes. Det här var något som intresserade de ryska skolledarna och lärarna. Deras romska elever kan ingen ryska när de börjar i skolan och har därför stora svårigheter att följa med i

undervisningen. Genom besöket fick både romerna och de ansvariga för undervisningen nya idéer om hur de skulle kunna engagera romska medhjälpare som skulle kunna fungera som ”broar” mellan skolan och barnens hemmiljö.

Trots att förutsättningarna för undervisningen är olika i Ryssland och Sverige, så kände både de svenska värdarna och gästerna stor glädje över att ha fått träffas och lära känna varandra. De svenska eleverna var stolta över sin klass och besökarna från Ryssland var imponerade av elevernas kunskaper i olika ämnen.

Kati Dimiter-Taikon

Ordförklaringar

Unik = enastående, ensam i sitt slag.

Perspektiv = ett särskilt sätt att se på en sak.

Profil = något som är utmärkande.

NO-ämnen = naturvetenskapsämnen som biologi, fysik, geografi och kemi.

Delegation = en utvald grupp.

Skolledare och lärare från Ryssland samtalar med Angelina Dimiter-Taikon.

Studieteknik 1

– Intervjuer

När man samlar fakta inför en uppsats eller ett muntligt anförande kan man använda antingen muntliga eller skriftliga källor. Nu ska vi titta närmare på vad man behöver tänka på när man ska genomföra och redovisa en muntlig intervju.

För att din intervju ska bli så bra som möjligt behöver du tänka på följande:

Vad är det du vill veta? Gör en lista med dina frågor!

För uppgiften ”Så levde romerna innan de blev bofasta” kan du exempelvis ställa dessa frågor:

- Hur var det att bo i en husvagn? Hur såg den ut? Hur många personer bodde i den? Vilka möbler och husgeråd fanns i vagnen? Var lagade man maten?
- Hur drogs vagnarna, hade man bilar eller drogs de av hästar?
- Hur ofta brukade man flytta? När måste man flytta? Vem bestämde vart man skulle flytta? Brukade man flytta tillsammans med andra familjer? Var fick man stanna och ställa upp vagnarna?
- Vad brukade barnen sysselsätta sig med?
- Vad gjorde männen för att få ihop pengar till familjens försörjning?
- Vilka uppgifter hade kvinnorna? Vad var roligt och vad var svårt?
- När slutade romerna att flytta omkring på detta sätt? Varför?

Vem ska du intervjua?

Fundera igenom vad du vet om henne eller honom som du ska fråga? Hur kontaktar du denna person och hur tilltalar du henne eller honom?

Du ska i förväg förklara varför du vill intervjua just henne eller honom och tala om vad det är som du vill få svar på och i vilket sammanhang som du ska använda svaren.

Hur ska själva intervjun gå till?

Fundera igenom om du ska göra intervjun ensam eller om ni ska vara ett par. Fördelen med att vara två är att ni kan turas om med att ställa frågor och att anteckna.

Ska man använda bandspelare?

Professionella reportrar brukar ofta använda en bandspelare för att komma ihåg exakt vad de fått höra. Men det är inte lätt att använda bandspelare och många som intervjuas blir nervösa av tekniska apparater. Då är det bättre att i stället ha väl förberedda frågor och låta den intervjuade berätta fritt.

Bearbetning av intervjun

Du ska sammanfatta och skriva ner det som du fått reda på genom intervjun så fort som möjligt, när du fortfarande har ett klart minne av vad som sades.

Om du märker att något viktigt saknas, bör du ta ny kontakt med den som du intervjuade.

Ibland är det bra om den intervjuade får läsa igenom vad man har skrivit, innan man lämnar in uppsatsen eller håller sitt anförande i klassen. Då får personen möjlighet att rätta till om det är något som blivit oklart eller fel och även komplettera med sådant som han eller hon inte kom på vid själva intervjun.

Att få läsa igenom det som man har sagt i en intervju är ett krav om det som man uttalat sig om ska publiceras i en tidning.

Öva att intervjua

Det kan vara bra att i klassen träna intervjusituationer. Gör upp era frågor tillsammans och öva framförandet genom att turas om att vara den som frågar och den som svarar. Lagg märke till att man ibland behöver ställa följdfrågor utifrån de svar som man får!

Mai Beijer

Studieteknik 2

– Välja fakta ur skriftliga källor

När du ska samla material till en uppsats eller ett muntligt anförande kan du hitta fakta i skriftliga källor såsom böcker, tidningar och tidskrifter och Internet. Här ska vi titta närmare på hur man väljer sådana källor.

Att söka fakta

När du har klart för dig vilket tema som du ska arbeta med, ska du fundera igenom vad det är du vill få med i din uppsats eller anförande. Som exempel kan vi ta ämnet: ”En presentation av en känd romsk förebild – Katarina Taikon”.

Du börjar med att anteckna det du vet

- Hon har skrivit böckerna om Katizi.
- I Katiziböckerna skriver hon om sin barndom och om sin familj.
- Hon kämpade för att romerna i Sverige skulle få gå i skola och slippa bo i läger.

Sedan gör du en lista över frågor du vill ha svar på

- När började hon skriva böcker? Vad hade hon för utbildning för att kunna skriva?
- Varför började hon skriva böcker? Har hon skrivit andra böcker än Katiziböckerna?
- På vilket sätt kämpade hon för att romerna skulle få det bättre?

I vilka böcker kan jag hitta mer fakta om Katarina Taikon?

Jag ska läsa om någon av Katiziböckerna. Det finns 14 böcker om Katizi! De är skrivna på svenska. Varför?

Det står om Katarina Taikon i litteraturantologin om romska författare Svarta Rosor, Tranan förlag 2003. Kolla om den finns på biblioteket eller om din lärare har den. Denna bok är på svenska och här finns även ett utdrag ur hennes bok *Zigenare är vi*, som kom ut 1967.

Vad finns om Katarina Taikon på Internet?

Jag Googlade och fick många träffar. De som jag tittade vidare på var:

- <http://sv.wikipedia.org> – *Katarina Taikon* – Här finns korta fakta om när och var hon föddes och dog samt lista på alla böcker som hon skrivit.
- *En artikel i Amnesty Press från 16 juni 2008* med anledning av att den första Katiziboken kommit ut i romsk översättning.
- *Tidskriften KRUT nr 92/93* – Här finns en artikel av Thomas Hammarberg med rubriken Katarina Taikon försvarar de förtryckta.

Nu har jag så mycket material så att jag behöver avgränsa mitt arbete

Jag väljer att skriva om Katarina Taikons kamp för att förbättra romernas villkor! Det jag vet om hennes barndom ska jag bara ha med ganska kortfattat.

Disposition

Nästa steg är att du gör en lista (= disposition) över vad du ska ha med i din uppsats eller ditt anförande. Du kan gärna diskutera med din lärare om vad han eller hon tycker om den uppläggning som du har tänkt dig.

Mai Beijer

Studieteknik 3

– Du ska redovisa dina källor

Både när du har använt muntliga och skriftliga källor för ett anförande eller en uppsats, ska du redovisa vilka källor som du har använt. Anledningen är att de som lyssnar på ditt föredrag eller läser uppsatsen ska veta varifrån uppgifterna är hämtade och veta var de kan få mer information.

Bokförlaget ansvarar för att faktauppgifterna i en bok är riktiga när boken ges ut. Men det kan ju ha hänt en del efter det att boken kom ut. Därför bör du alltid kontrollera utgivningsåret.

På *Internet* finns information av olika slag. Därför är det särskilt viktigt att kontrollera vem som står som ansvarig för en webbplats. Du bör undvika webbplatser som saknar uppgift om vem som är ansvarig.

Är du osäker på de uppgifterna som du har hittat, jämför uppgifterna i flera källor. Fråga även din lärare eller bibliotekarien om de anser att dina källor går att lita på.

Muntliga källor

Du kan börja din redogörelse med att kort berätta om den eller de personer som du har intervjuat och förklara varför du har valt att fråga just dessa.

Skriftliga källor

Här ska du göra en lista över de källor som du har använt. Denna litteraturlista ska innehålla dessa uppgifter:

Böcker

- Titel på boken, namn på författare, förlag och gärna vilket år boken kom ut.

Till exempel: *Svarta rosor, Romsk litteratur, kultur, historia, Gunilla Lundgren, Bokförlaget Tranan, 2003.*

Om du vill kan du även ange vilket kapitel eller vilka sidor som du använt som underlag till din redogörelse.

Tidningsartiklar

- Namn på tidningen samt nummer och utgivningsår
- Rubriken på artikeln och uppgift om vem som har skrivit den

Till exempel: *É Romani Glinda, Nr 5-2008, Romska ungdomar i Europa, Mirelle Gyllenbäck*

Internet

- Uppgift om var du hittade länken (webbadressen).
- Uppgift om vem som står som ansvarig för länken eller uppgift om författare

Till exempel: *www.sprakradet.se – under fliken MINORITETSSPRÅK/ROMANI CHIB finns artikeln Det romska språket*. Den finns på flera varieteter av romani chib. Ansvarig för sidan är Språkrådet.

Så här anger du citat

Om du återger ord för ord (ordagrant) ett stycke eller en mening från en bok, en tidningsartikel eller en artikel på Internet måste du alltid ange varifrån du har hämtat detta utdrag = citat.

Du ska sätta ut citattecken runt citatet och även ange varifrån det är hämtat. Det kan se ut så här: ”Kori, morfars far, trodde envist på ödet, att det alltid fanns en mening med det som skedde i livet” (Ur *I betraktarens ögon av Hans Caldaras*).

Öva att hitta källor

Det är bra om ni i klassen går igenom olika slags källor och övar er på att upptäcka vilka källor som man kan lita på. Det som man behöver särskilt tänka på när det gäller information på Internet, kan ni läsa om på Skolverkets webbplats *Kolla Källan!* <http://kollakallan.skolverket.se>. Den vänder sig visserligen främst till lärare och bibliotekarier men här finns bra information även för elever!

Mai Beijer

Studera och nå ditt drömyrke!

Miranda Vuolasranta är romsk lärare och konsult i romska frågor. Nu har hon arbetat i flera år vid Europarådet i Strasbourg. Här berättar hennes två döttrar som växte upp i Helsingfors om hur det var att ha en mor som jobbade utanför hemmet. Mirandas döttrar heter Miriam och Miloja.

Miriam säger att hon tyckte att det var helt normalt! – När jag var yngre så lämnade de mig på dagis, därefter gick jag i grundskolan och gymnasiet. Så var det bara! Min mamma åkte till jobbet och jag gick till skolan. Mirjam säger också, att hennes mamma alltid har stöttat henne och gett henne goda råd.

Hennes syster Miloja håller med. – Vi hade en normal uppväxt. Vi gick i skolan och mamma fanns alltid tillhands och behövde vi råd så fanns hon där för oss!

Datakunskap behövs inom många yrken.

Miloja arbetar nu inom äldreomsorgen. Hon berättar, att hon älskar att arbeta med gamla människor. Miriam arbetar som rådgivare inom socialvården. Här hjälper hon romska familjer och hon arbetar också med problem som beror på drogmissbruk. Hon studerar samtidigt vidare för att bli socionom.

Vi frågade deras mamma Miranda om vad hon tycker om sina flickor.

– Jag är stolt över dem! Den ena för att hon har valt att hjälpa romer och den andra för att hon hjälper gamla människor. Men jag är ledsen över att de har valt så tunga arbeten. För ett tungt arbete kräver tunga beslut.

Dessa unga människor tycker att det är normalt att båda föräldrarna arbetar utanför hemmet. Men fortfarande tvekar många romer och frågar sig om de kan få något jobb. Andra tvekar inför att studera vidare, därför att de inte vet om studierna gör så att de får bättre möjligheter att få arbete.

Miranda och hennes döttrar säger, – Vi tycker att det är viktigt att det finns romer som arbetar inom olika yrken. Vi vill uppmuntra alla romska ungdomar att gå i skolan och läsa vidare och skaffa sig en bra utbildning som kan leda vidare till era drömjobb!

Kati Dimiter-Taikon

Ska vi gå och äta?

Orhan, Alija, Djurhana, Elvir och Zorica har kommit överrens om att träffas utanför matsalen för att äta lunch.

Alija: O va' hungrig jag är!
Jag åt ingen frukost i morse.

Elvir: Inte jag heller. Vi hade gäster igår och vi åt sent och sen la jag mig sent också.
Och när jag vaknade var jag inte hungrig.

Zorica: Vad är det för mat idag?

Orhan: Fisksoppa och pastasallad.

Elvir: Det äter jag inte. Jag går till kiosken och köper en kexchoklad och Coca Cola. Jag äter när jag kommer hem. Kanske att min mamma har lagat bättre mat hemma?

Orhan: Någonting måste vi äta. Vi tränade fotboll idag och vi måste ha i oss lite mat. Jag äter inte heller fisksoppa så jag tar pastasallad. Vi äter inte mycket fisk hemma. Mest äter jag pizza, korv, pajer och annan snabbmat. Fast min mamma lagar också goda köttgrytor, fylld paprika, kyckling, mos, allt sånt som är gott.

Djurhana: Jag vill inte heller äta. Det är för tidigt för mig också. Men om jag inte äter kan jag inte koncentrera mig i skolan. Fisksoppa är bra för er som har tränat idag. Den innehåller mycket proteiner. Vi romer

bryr oss bara om det som smakar gott. Det är inte så många som tänker på hur många kalorier som finns i maten. Vi bara stoppar i oss och tänker inte på att vi också behöver vitaminer som finns i frukt och grönsaker. Vi vill bara äta kött!

Elvir: Lägg av! Du tror att du vet allt. Ge min pappa vita bönor med stark paprika och han kommer att äta det varje dag. Snacka om kalorier och vitaminer! Fast vi ska inte tala om grillat, för min pappa skulle ge sin själ för det!

Zorica: Ska vi gå och äta eller? Jag kan inte vänta längre, magen kurrar.

Alija: Jag orkar inte vänta heller. Jag går med!

Orhan: Vem vill följa med till skolsköterskan för att få en brochyr om nyttig mat?

Elvir: Jag kommer inte med! Kom med mig hem och tala med min pappa. Då får du höra vad man ska äta varje dag!

Zorica: Ha ha ha ! Det skulle jag gärna vilja höra!

Fatima Bergendahl

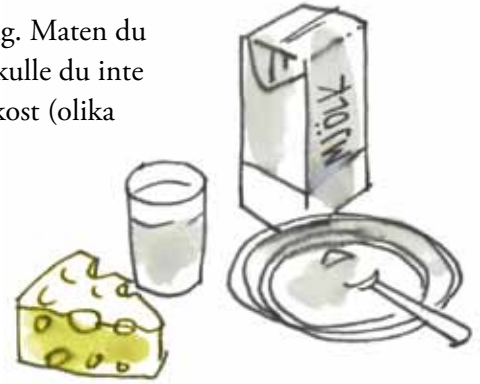
Mat är nyttigt

Cellerna i din kropp behöver inte bara syre, de behöver också näring. Maten du äter ger kroppen energi och får den att växa. Utan mat och dryck skulle du inte kunna gå, springa, simma eller leka. Kroppen behöver en varierad kost (olika sorters mat) för att må bra.

Kroppen behöver *dryck*, särskilt vatten.

Fisk, kött, ägg, mjölk, ost och filmjölk

Innehåller proteiner som bygger upp din kropp.

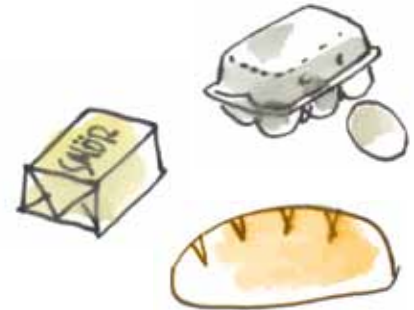

Bröd, potatis, pasta och ris

Innehåller kolhydrater som ger snabb energi. Socker innehåller också kolhydrater.

Smör och olja

Innehåller fett som hjälper kroppen att hålla sig varm, men måste användas med måtta!

Vad måste man äta som hjälper kroppen att hålla dig frisk?

Svar: Kroppen behöver alla slags näringsämnen, alltså av alla sorter!

Vet du varför det är nyttigt med frukt och bär?

Svar: De innehåller C-vitaminer. Om man inte äter vitaminer kan man bli mycket sjuk. Apelsiner innehåller särskilt mycket C-vitaminer. Frukt och bär innehåller också en sorts socker som är nyttigare än vanligt socker.

Angelina Dimiter-Taikon

Min son vill spela fotboll

– Hej, det är Fritidsinformationen!

– *Hej, jag heter Maria, och jag undrar hur det fungerar om jag vill skriva in min son på fotboll*.*

– Ja, det finns flera fotbollsskolor i Malmö. Barnen kan börja redan som treåringar. Hur gammal är din son?

– *Han är sex år. Men vart ska jag vända mig?*

– Det finns flera klubbar i Malmö. Du måste tänka igenom först hur du vill att ditt barn ska spela fotboll. Det finns klubbar som satsar på bredd eller elit. Men oavsett vad du väljer för lag, är det bra att vara förberedd på att alla barn inte kan spela lika mycket och överallt, utan att det är tränarna som avgör i vilken utvecklingsfas ditt barn är.

– *Vilken utrustning ska jag tänka på och hur mycket kostar den?*

– Den viktigaste utrustningen för en fotbollsspelare är givetvis ett par sköna fotbollsskor. Det finns många bra varianter som kostar från ca 200 kr. Spelar man inomhus i gymnastiksal är det med vanliga gympaskor, men ska man spela på gräs behövs det skor med dobbar. Benskydd är också viktigt och ska sitta under strumporna. Benskydd kan kosta allt från 75 kr och uppåt och finns i många olika former för att passa olika ben. Den som är målvakt behöver ett par bra målvakts-handskar och vill kanske ha en egen långärmad tröja. Man ska också tänka på att när det regnar och blåser är det bra med ett tunt vindställ eller regnställ. En vattenflaska är alltid bra att ha till hands under ett träningspass.

– *Ska jag tänka på något mer speciellt som du tycker är viktigt?*

– Ja, som förälder till en liten fotbollskille eller tjej får man vara beredd på en hel del skjutsning och hämtning vid olika matcher och träningar. Ofta är det hård konkurrens om de bästa träningstiderna, speciellt i inomhushallar. Det bästa är att gå ihop med några familjer och turas om med skjutsning och hämtning.

– *Hur mycket kostar det om min son ska börja med fotboll?*

– Det är olika men kostnaden ligger mellan 300 och 400 kr per termin plus medlemsavgiften som brukar ligga på 100 kr. Men för syskonen brukar det vara billigare.

– *Tack så mycket för hjälpen.*

– Var så god, du hittar telefonnumren till de olika klubbarna i telefonkatalogen eller så kan du söka på Internet. Annars kan du ringa mig igen när du har bestämt dig för var du vill skriva in ditt barn och jag hjälper dig gärna!.

– *Tack, hej då!*

– Hej då!

Iren Horvatne

Här jublar det romska fotbollslaget Romano Merako i Katrineholm.

* På en mindre ort kan man ofta ringa direkt till ortens fotbollsklubb och få svar på samma frågor.

Dansgruppen

Terne cherhaja på RKC

Sedan 2005 har det på Romskt Kulturcentrum i Stockholm funnits en dansgrupp för barn. Mannen som leder gruppen heter *Gislav Bilicki*. Idag har dansgruppen repetitioner två gånger i veckan med de cirka tio barnen som är aktiva inom gruppen. När barnen börjar har de ofta inga erfarenheter av att dansa, så man kan säga att de börjar från grunden. Men självklart har de sett andra romska grupper som dansar och som de ser upp till. De flesta barnen som börjar i gruppen är 8 år och de dansar tills de är 14–15 år. Tjejerna i den åldern kan många gånger tycka att det blir pinsamt att dansa inför andra. Detta är tråkigt tycker Gislav, eftersom det är i den åldern barnen börjar förstå vad den romska dansen egentligen betyder. Det är inte bara en dans som de dansar utan det är mer än så. Gislav uttrycker det så här, "Det är den romska själen som speglas genom dansen!"

Det är endast romska barn som är med i dansgruppen. Många av de romska barnen har vuxit upp med romska danser och de har talang. Om de bara vill så är det enkelt att utveckla denna talang hur långt som helst, menar Gislav. Dansgruppen har uppträtt vid många tillfällen, bland annat har den medverkat i barnprogrammet *Bollibompa* på Sveriges television. Den har också medverkat vid Svenska Nationaldagsfirandet i Farsta och den är ett ofta återkommande inslag då Romskt Kulturcentrum anordnar olika evenemang.

När gruppen träffas så har de inte bara dansrepetitioner. Gruppen umgås och diskuterar sådant som är viktigt för dem och som rör sig i deras huvuden. Dansgruppens samlingar är helt enkelt en bra samlingspunkt för romska barn!

Mirelle Gyllenbäck

Jag gillar att jobba med hästar

Nu ska jag berätta om vad jag gör på sommaren. Då brukar vi åka till Ungern och bo hos min morfar och mormor. De bor i en by som heter Dorog som ligger ungefär 35 kilometer från Budapest som är Ungerns huvudstad. Morfar har en gård som han sköter tillsammans med min morbror. Min morbror har tre barn fast de är lite äldre än jag och mina syskon. De två äldsta är gifta och bor inte kvar på gården. Men min kusin Jan brukar jag vara tillsammans med hela sommaren!

Min morfar och morbror håller på med hästar. Det är inte så konstigt för vi tillhör lovara romer, och lovara har jobbat med hästar allt sedan så långt tillbaka som man känner till.

Jag brukar hjälpa till med hästarna. Det innebär att jag ger dem mat att äta, gräs och majs. Jag gör också rent i stallet. Jag brukar rykta hästarna. Det bästa är när jag får vara med ute och köra med hästarna.

Jag och min kusin brukar också följa med till hästmarknaden där man säljer och köper hästar. Fast vanligen kommer det hästhandlare till gården och köper hästar som morfar har fött upp. Det allra festligaste jag har varit med om hände i somras. Då gifte sig min äldsta kusin och vi körde henne i en fin gammal vagn till bröllopet. Jag fick sitta uppe på vagnen och köra den tillsammans med min morfar.

Iren Horvatne

AVSNITT 8

Vi romer reser

Jag gillar att resa

Jag tycker om att resa. När vi har lov från skolan brukar min familj åka till Spanien. Min mammas släktingar bor där. Vi åker först taxi till flygplatsen och sedan åker vi med ett stort flygplan till Spanien. Jag har åkt flygplan många gånger nu. Det tar många timmar att åka till Spanien. I början var jag rädd när flygplanet åkte upp i luften, men nu tycker jag det är kul.

När vi är framme kommer min morbror och hämtar oss med sin bil. Det är spännande att åka bil med honom, för det går jättesnabbt. När vi är framme träffar jag alla mina kusiner. Vi har jätteroligt tillsammans. Vi brukar bada, äta glass, cykla och spela tv-spel. Jag gillar när det är varmt ute. När vi ska åka hem igen blir jag ledsen och ibland gråter jag. Jag saknar mina kusiner när jag är i Sverige.

Min mamma var tre år när hon kom till Sverige med sin mamma och sin pappa. Min pappa säger, att det är vanligt bland oss romer att ha släktingar i hela världen. Han har varit i många länder och i varje land har han träffat romer. Han kan prata med alla romer! Han säger att alla romer är släktingar. Jag brukar fråga honom varför, och då säger han att romerna från början kommer från samma land.

Ibland blir jag trött på flygplanet när vi åker till Spanien, därför att det tar så lång tid. Men då säger min pappa, att det tog mycket längre tid att åka mellan olika länder förr när man måste åka med häst och vagn. Då blir jag glad för att jag får åka flygplan.

Mirelle Gyllenbäck

Därför reser vi romer

Ordförklaringar

Husgeråd = samlade namn för det som man använder i ett kök såsom kastruller, kaffekokare, stekpannor, tallrikar, knivar, gafflar och skedar, glas och koppar, tvättbaljor och mycket, mycket annat.

Kärl = samlade namn för grytor, kastruller, kannor och andra behållare såsom hinkar i vilka man förvarar eller lagar mat och dryck.

Under nästan tusen år har romerna rest omkring i olika länder. Under hela denna tid har hästarna, oxarna och åsnorna varit romernas bästa vänner. Det var de som drog romernas vagnar där romerna hade allt som de ägde: kläder, mat, husgeråd* och verktyg.

Hela familjen hjälpte till med familjens försörjning. Det romerna arbetade med var exempelvis att förtenna stora grytor och andra kärl* av koppar. Andra romer smidde vapen eller tillverkade smycken. Romer ägnade sig även åt att sälja korgar, mattor och dukar. En del hade tivolin med karuseller, pilkastning, lyckohjul och tombola. Här kunde även kvinnorna bidra till försörjningen genom att spå. Många romer uppträdde med sång och dans.

Efter en tid reste romerna vidare till nästa stad eller by. Det här gjorde romerna inte för att de gillade det, utan därför att de måste. När arbetet tog slut på en plats måste man vidare dit där det fanns nya kunder.

Ibland blev romerna också jagade bort. Därför att människorna inte ville att romerna stannade i just deras by eller stad.

Idag finns inga arbeten i Sverige som medför att romerna måste resa omkring. Det finns inte längre några som har stora kopparkärl som måste förtennas. Sådana kärl har blivit ersatta av andra som är gjorda av rostfritt stål. Husgeråd tillverkas numera i fabriker och säljs i stora varuhus. Få människor har råd att köpa föremål till hushållet som är tillverkade för hand. Det finns nästan inga tivolin kvar, bara stora nöjesfält som Gröna Lund och Liseberg.

När vi romer reser omkring med våra husvagnar på sommaren gör vi det inte för att vi måste utan för att vi gillar att campa. Det är roligt att träffa släktingar och vänner och att besöka olika marknader. Många romer reser också och hälsar på sina släktingar i andra länder.

Mirelle Gyllenbäck

Vi åker till Lourdes

En gång kom far och mor att tala om den heliga platsen Lourdes i Sydfrankrike, och far sade: "Du, Kati, ska vi inte ta och åka dit?". Far frågade sedan också sina bröder och systrar och andra släktingar om de ville följa med. Vi blev ett stort sällskap från olika håll i Sverige, som samlades i Malmö en junidag 1963. Vi åkte över Danmark och vidare mot Tyskland.

Vid tyska gränsen blev vi stoppade. Vi fick inte åka över gränsen. Vi frågade: "Varför? Vi har ju alla svenska pass. Vi är svenska medborgare." Men de bara ruskade på huvudena och låtsades inte förstå. Vi väntade en stund. Sedan blev vi arga och började fråga: "Vad är det här för dumheter? Får vi ringa hem till Sverige?" "Nej, det får ni inte. Det gör vi," sade de, och vi trodde dem. Men de ringde aldrig. De ville helt enkelt jävlas med oss, för att vi var zigenare.

Småbarnen började bli hungriga. Vi frågade, om vi fick lämna bilarna för att köpa mat till barnen. Nej, det fick vi inte. Vi var som fångar. Som tur var hade vi lite choklad och kex, som vi gav till de små. Så småningom började även vi äldre bli hungriga och törstiga. Vi frågade åter om vi fick gå. Det blev nej igen. Nu blev min kusin och jag arga och började skälla ut dem, men då sade min far: "Tyst med er! Ni gör det bara svårare för oss. Förstår ni inte, varför vi inte får komma över gränsen? De skall plåga oss, för att vi är zigenare". Det trodde jag inte just då. "Inte kan de göra så nu," sade jag till far. "Kriget är ju slut för längesen". Men, hur dum får man vara egentligen? Den frågan ställde jag mig, när vi först efter fyra timmar fick köra över gränsen – hungriga, törstiga, trötta, ledsna och rädda. Vi visste hur fruktansvärt illa zigenare hade behandlats i Tyskland under kriget.

"Ska vi våga oss igenom?" frågade vi varandra. Då sade far: "Kör bara! Var inte rädda, de kan inte göra oss något." Ja, så vi körde över gränsen med hjärtat i halsgropen. Far frågade de tyska gränspoliserna, varför de hade stoppat oss, "Vi ville bara kolla er. Ni är ju zigenare." Vart vi än kom i Tyskland blev vi illa behandlade. Vi fick inte stanna på campingplatserna, trots att vi hade internationella campingkort. De kallade oss statslösa zigenare. Vi visade våra svenska pass, men det hjälpte inte. De spottade efter oss. Många gånger tillkallade de som ägde campingplatserna

polisen. Vi var dumma nog att tro, att polisen skulle hjälpa oss. Men, ack vad vi bedrog oss! Vi blev bortkörda. Polisen var inte till vår hjälp – och inte heller det svenska konsulatet. “Vi kan ingenting göra,” sade man där. “De har rätt att köra bort vem de vill från sina campingplatser. Försök med några privattomter istället!” Vi var så trötta på hela Tyskland, att vi helst bara ville köra igenom utan att stanna. Men eftersom vi hade gamla människor med oss, var vi tvungna att göra uppehåll. Först i Frankfurt am Main fick vi vila. Vi kom in på en campingplats, där ägaren var jättesnäll. Han frågade inte ens efter våra pass. Vi visade upp dem själva. “Ja, ja,” sade han. “Jag bryr mig inte om varifrån ni kommer. Huvudsaken är att ni sköter er.” Vi stannade där i två dagar innan vi fortsatte till Frankrike.

Frankrike var inte ett dugg bättre än Tyskland. Vi blev lika illa behandlade. Inga campingplatser. De franska poliserna var ännu hårdare än de tyska. De bara spotade i marken, när vi frågade dem något. När vi kom till Paris, fick vi åka runt till alla campingplatser i staden för att höra oss för om det fanns plats. Vi fick nej överallt. De såg att vi var zigenare.

Då fick en av oss en idé. “Okey, vi skall lura dem. De gifta kvinnorna tar och gör turban av sina diklon (huvuddukar) och tar på sig andra kläder. Så säger vi, att vi är från Turkiet eller Indien”. – Ni får tro vad ni vill, men nu lyckades vi. När gubben, som gav oss plats fick se, att vi var zigenare, blev han helt mållös. Jag glömmer aldrig hans min. Han kunde inget göra. Vi hade inte gjort honom något. Vi hade inte bråkat, inte skräpat ner eller fört oväsen.

Så kom vi äntligen till Lourdes, och för första gången i hela mitt liv kände jag, att vi också var människor. Vi möttes med leenden. Ingen tittade på oss och viskade: “Titta, där går zigenare!” Det var en underbar känsla. Vi stannade i Lourdes en vecka. Det var den mest underbara vecka jag upplevt. Att få känna gemenskap med så många olika nationer. Alla var glada. Alla upplevde samma sak; att få tjäna Gud.

Jag glömmer aldrig den gudomliga blomdoften, alla ståtliga kyrkor och fascinerande grottor. Det var som att befinna sig i en värld, där endast det goda finns. Sådant upplever man bara en gång i livet.

Ur Jävla zigenarunge av *Monica Caldaras*

When it's pouring with rain – Är ni kvar? Ni ska ut!

When it's pouring with rain,
And you've pulled down some lane,
When you're bogged down aside of the road,
When your Chavi's been ill
And you've just got a bill,
For some Lohva the law says you've owed.

At night cars come by,
At the trailers let fly,
When you're lying asleep in your bed,
You're rudely awoken,
Find your window's been broken,
Thank the Duhvi the baby's not dead.

A Gavver comes by
The next day to ask – "Why
You're still here; Why haven't you gone?"
With your tongue in your cheek,
You tell him, – "Next week,
For then, sir, I'll be moving along."

He then dikks the glass,
Lying there on the grass,
And says, – "Now what's all this mess?"
You tell him the facts
But he only reacts
By saying, – "You can't expect less."

När man nerstänkt av lera
har lyckats parkera
vid avfarten där vi stått då och då
och man nyss fått en räkning
som hotar om vräkning
och ungen har feber och gastar sig blå

och påsar med allt möjligt i
slängs från bilar som far förbi
då väcks man av glasklirr i vagnen en natt
när vi låg och sov
och jag sa "Gudskelov
att ungen inte blev manglad platt!"

Dan därpå kom en snut
"Är ni kvar? Ni ska ut
härifrån!" Och man vill inte bråka
så jag sa som det var
"Om en tre-fyra dar
då konstapeln, då ska vi åka!"

Sen såg han allt glas
som låg där i kras
och han fråga "Vafan har ni för er?"
Fast när jag förklara
då svara han bara
"Kom inte och säg att nån stör er!"

Anonym författare från England. Översatt till svenska av *Sture Pyk*.

Sara kom som flykting till Sverige

De första romerna kom till Sverige på 1500-talet. Deras ättlingar* har bott här och i Finland sedan dess. Andra grupper romer har kommit senare. Den senaste stora gruppen romer kom till Sverige i samband med kriget i det forna Jugoslavien* under 1990-talet. Många av dessa flyktingar hade blivit illa behandlade i sina hemländer därför att de var romer. När de kom hit vågade många inte berätta att de var romer. De var rädda för att bli lika illa behandlade här.

Sara var 11 år när hon kom hit. Hon vill helst inte tänka tillbaks på tiden innan hon kom till Sverige. Då blir hon ledsen. Hon gick i skolan i sitt hemland och hade bra betyg. Hon hade många romska kompisar, men när kriget bröt ut rasade hela hennes värld. Hennes familj skickades från land till land och till slut hamnade de i Sverige. Det var inte något som de hade planerat. Hennes bästa kompis familj fick stanna i Tyskland. Många av hennes släktingar blev kvar i hemlandet. Hon saknar dem mycket, speciellt sin mormor och morfar.

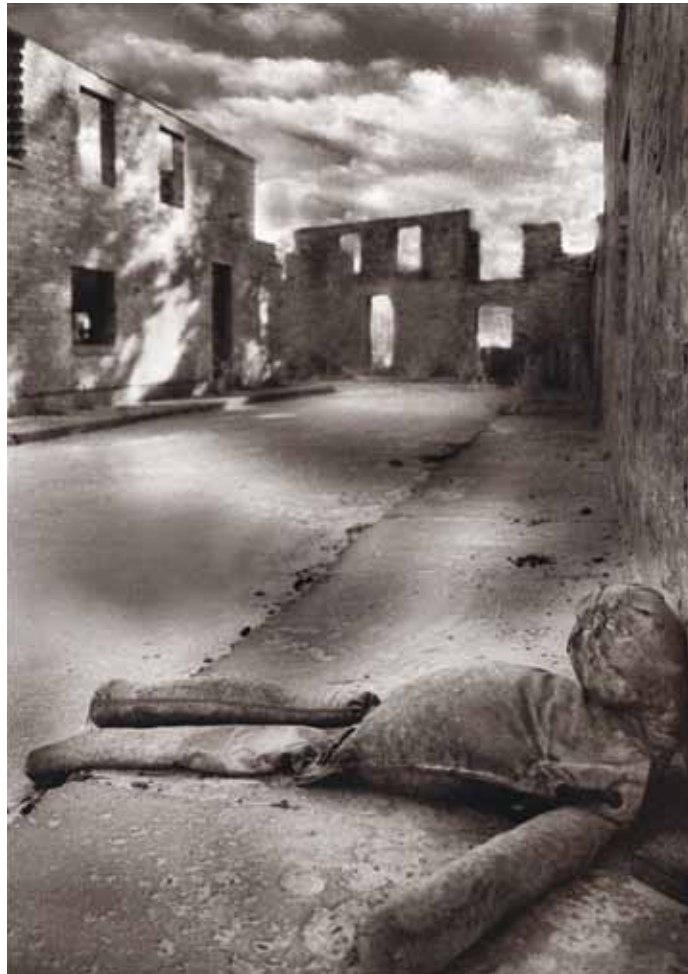
När de kom till Sverige vågade ingen i Saras familj tala om att de var romer. De trodde att de då skulle bli skickade tillbaks till hemlandet. Hon var rädd hela tiden. Efter några år i Sverige träffade hon andra romska tjejer som också hade kommit hit i samband med kriget. De blev snabbt goda vänner. De hade liknande erfarenheter och inte heller de vågade berätta att de är romer, fast de hade varit här så lång tid.

Nu vet Sara att hennes familj får stanna i Sverige. Hon behöver inte vara rädd för att de ska skickas tillbaka. Men hon är fortfarande rädd. Hon har ofta mardrömmar om allt hon såg under kriget. Hon har inte besökt sitt hemland efter det att hon kom till Sverige. Men hon hoppas att hon en dag kan åka tillbaks dit och hälsa på sina släktingar som hon saknar så mycket.

Även om Sara idag är stolt över att vara rom i Sverige så känner hon en osäkerhet inom sig. Kriget har lämnat spår inom henne. I hennes hemland var synen på romer väldigt negativ och även om hon vet att det är annorlunda i Sverige, så är det någonting hon inte kan släppa. Sara har fyra syskon som alla är yngre än hon. När de går ute på stan kan hon fortfarande ibland tro att någon följer efter henne och hennes syskon bara för att de är romer.

Eftersom Sara har sett så mycket elände i sitt liv och sett hur många människor har farit illa bara på grund av sitt ursprung, så skulle hon vilja vara en förespråkare* för dem. Hon vill studera vidare på universitet och bli jurist. Hon vet att med en utbildning i bagaget så blir det enklare att hjälpa människor som far illa eftersom man har mer makt då.

Mirelle Gyllenbäck

Mardrömmarna finns kvar.

Ordförklaringar

Ättlingar = barn och barnbarn och deras barn i många generationer.

Jugoslavien delades i samband med kriget på 1990-talet upp i: Bosnien, Kosova, Kroatien, Makedonien, Montenegro, Serbien och Slovenien.

Förespråkare = någon som talar i stället för en som inte själv kan eller törs tala.

Jurist = en som studerat hur lagarna är. Jurister kan bli advokater. Det ordet är egentligen latin och betyder just "förespråkare".

AVSNITT 9

Cirkusliv

Cirkusdikt

Kom köp biljetter
det är cirkus i stan.

Små, stora, gamla går in
söker upp sina platser.

Musiken spelar
och säger till oss:
Välkomna, alla romer, alla barn
se på oss och klappa era händer!

De svarta hästarna kommer
och springer i en ring.
De böjer sig ner, sitter på sina knän.

Elefanten, stor och tjock
spelar med sin snabel
i takt med musiken.

Fatima Bergendahl har själv översatt sin dikt från arli

De vita, små hundarna springer
i en ring, hoppar mitt i elden
lyder sin ägare.

Färgglatt målad
kommer clownen.
Alla barnen skrattar.

Vi äter och dricker sånt som är sött
och gläds i våra hjärtan.

Jag drömde om att bli svärdslukare

När Hans var yngre reste han tillsammans med sin familj och andra romska familjer runt i Sverige. De hade en egen cirkus. Från tidig vår till sent på sommaren åkte de land och rike runt för att uppträda med sina föreställningar. I denna text intervjuas Hans om hur de hade det.

Mirelle (M): När på året började ni ert cirkusarbete?

Hans (H): När våren kom tog vi fram våra husvagnar, lastbilar och allt material som behövdes för att kunna jobba och åka runt med våra tivolin. Det var ett hårt jobb. Alla i familjen hjälpte till.

M: Hur såg vintrarna ut?

H: Vintrarna var ofta långa och tunga. Vi hade fasta bostäder runt omkring i Sverige de flesta vintrarna. Men om det inte fanns, så bodde vi i husvagnen istället. Många av våra släktingar hade aldrig några bostäder under vintern utan de bodde permanent i husvagnen.

M: Vad jobbade ni med under vintrarna?

H: Vi jobbade med försäljning och tillverkade och sålde olika saker. Det var vanligt att vi åkte på vintermarknader. Här brukade man träffa andra romer. Detta var vårt sätt att överleva till nästa vår då vi drog fram våra husvagnar, lastbilar och cirkusar, för att återigen tillbringa flera månader med det jobb vi gillade allra mest.

M: Var det vanligt att barnen följde i föräldrarnas fotspår?

H: Ja. Man hade väldigt stor respekt för sina föräldrar och det hantverk och artisteri de jobbade med. Barnen som var uppvuxna inom cirkusvärlden drömde också om att bli någonting inom det. Man drömde om att bli trollkonstnär, svärdslukare, akrobat eller lindansare. När de blev vuxna var det vanligt att de gifte sig med andra romer som också höll på med cirkusverksamhet. Därför kunde de i sin tur även ge sina barn kunskap om detta gamla yrke. När jag var 14 år ville jag bli

svärdslukare. Jag drömde om detta och jobbade hårt hela vintern för att till sommaren kunna presentera ett bra nummer. När sommaren kom så gjorde jag bejublade framträdanden och jag var jättestolt över mig själv!

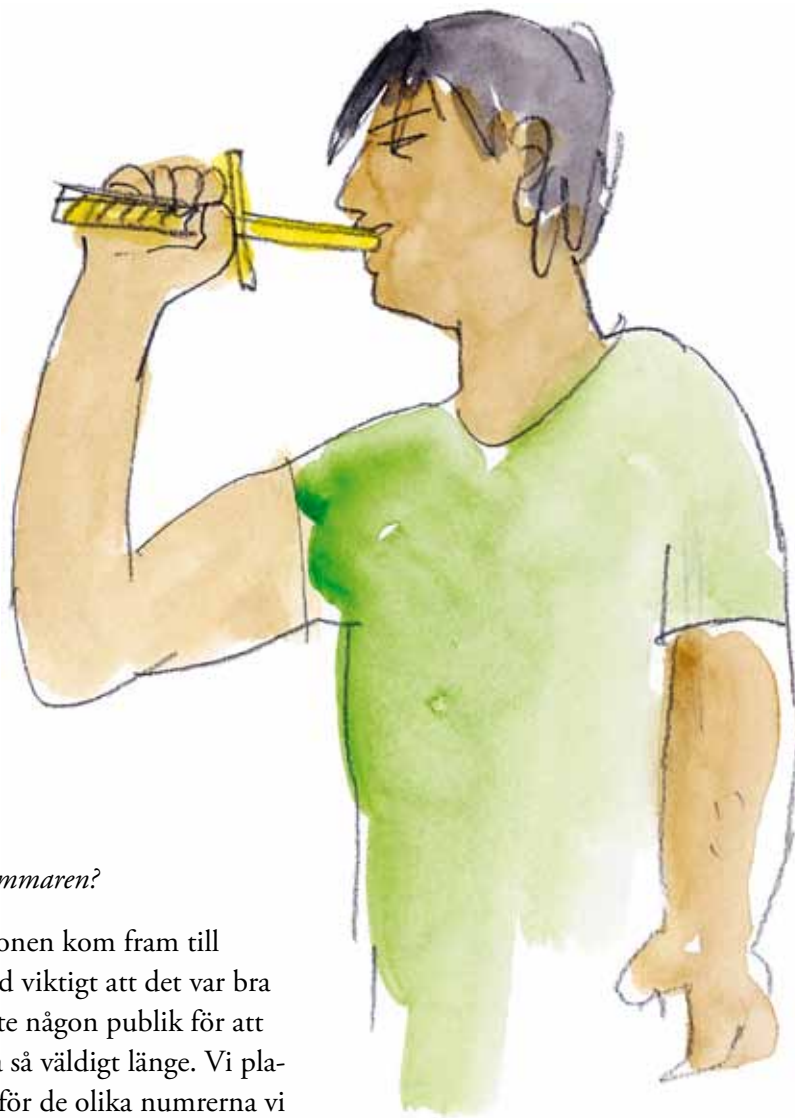
M: Hade ni några speciella rutiner inför en dag ni skulle uppträda?

H: Ja, vi hade många. Vi var väldigt vidskepliga. Man fick inte hänga tvätt samma dag som vi hade premiär för ett nytt nummer, för det betydde otur. Ibland fick man heller inte spela vissa låtar innan, för man sa att det var otursmusik.

M: Hur kunde en vanlig dag se ut under sommaren?

H: Det började med att vi tidigt på morgonen kom fram till stället där vi skulle uppträda. Det var alltid viktigt att det var bra väder. Om det inte var det, så kom det inte någon publik för att se våra uppträdanden som vi hade övat på så väldigt länge. Vi planerade vilka artister som skulle ha ansvar för de olika numrerna vi genomförde. En kväll kunde jag vara svärdslukare, en annan kunde jag vara jonglör. Under vintrarna hade vi tränat in alla uppträdanden som vi sen presenterade. Alla hjälpte till, så om någon var sjuk under en kväll kunde vem som helst i familjen ta över hans eller hennes nummer utan några problem. Alla kunde allt.

Mirelle Gyllenbäck

Jag hänger med i skolarbetet

* Skolåret i England är uppdelat i tre terminer. Därför går barnen i England i skolan också under en del av sommaren.

Mitt namn är Leigh och jag bor i England. Under vintern går jag i skolan. Från tidig vår och under sommaren och en bit in på hösten reser vi runt med tivolit och då tar jag med mig mitt skolarbete*. Av min lärare har jag fått en ”läxlåda”. Den innehåller arbetsuppgifter som mina klasskamrater arbetar med i skolan. Jag gör samma saker som de, fast vi är ute och reser. På tivolit har jag fullt med sysslor som jag måste göra varje dag. Samtidigt ska jag se efter min lillasyster. Dessutom ska jag göra mitt skolarbete. Min mamma ser till att jag inte glömmer det! Till vårt läger kommer det ibland också en lärare som hjälper oss med vårt skolarbete.

I läxlådan finns det olika slags arbetsuppgifter! Men hur ska jag veta med vilket arbete jag ska börja först med? – Arbetshäftena har olika färg och min klasslärare har skrivit upp i vilken turordning och med vilken färg jag ska börja. Var femte vecka kommer vår romska lärare med nya arbetsuppgifter till läxlådan eller så får jag nya uppgifter per post.

Det är skönt att komma tillbaks till skolan under vintern. Jag vet att jag inte är efter med skolarbetet, eftersom jag har jobbat med precis samma uppgifter som mina klasskamrater har gjort i skolan.

Utdrag ur *Sar keren le glati* översatt till svenska av Angelina Dimiter-Taikon

På tivolit säljer vi både prydnadssaker och nyttiga saker som tekoppar och tallrikar.

Cirkus Brazil Jack

Har du drömt om att resa omkring med en cirkus? Har du önskat att du kunde gå på lina eller göra kullerbyttor som en clown eller svinga dig i en trapets högt uppe under tälttaket? Har du tänkt på hur stolt du skulle vara, om du fick stå mitt i manegen och visa upp din lilla duktiga hund som kan göra konst på din uppmaning?

Det finns inte många cirkusar i Sverige. Så för de flesta av oss blir sådana önskningar endast drömmar. Fast alla kan läsa om hur livet är på en cirkus. Nu finns nämligen en bok med många fotografier som handlar om det som händer på en cirkus. Boken heter *Cirkusliv – Ett år med Brazil Jack* och är skriven på svenska. Här kan vi läsa hur artisterna och tältarbetarna och alla andra som arbetar på denna cirkus samlas varje år i mars i Malmö, då de påbörjar årets turné. De kommer från Polen, Tjeckien, Ungern, Rumänien, Azerbadjan, Ukraina, Moldavien, Tyskland och Italien. Många tillhör sintigruppen. Även om de talar olika språk så känner de sig som en enda stor familj. Många återkommer år efter år men varje år kommer också nya artister. För årets program måste även innehålla nya spännande nummer!

Carmen, som är cirkusdirektör, hälsar välkommen

Familjen som äger Cirkus Brazil Jack bor i Malmö och det är på deras villatomt som cirkusvagnarna står uppställda under vintern. Familjen är av gammal cirkusläkt och består av pappa Trolle Rhodin, mamma Carmen och sönerna Trolle III och Max. Halva året bor de i sin gula tegelvilla och halva året reser de omkring med cirkusen och bor i husvagn. Totalt arbetar 40 personer på Cirkus Brazil Jack och när de kör omkring på vägarna består deras karavan av 17 lastbilar med släp!

Turnén startar längst söderut i Sverige, sedan reser cirkusen genom hela landet ända till Dorotea och Lycksele långt uppe i norr. Sammanlagt brukar det bli omkring 125 platser där de ger föreställningar. Cirkusen brukar också besöka Gotland. Där stannar man tre veckor och har bara en föreställning per kväll och därför finns det tid för att umgås, grilla, vila och sola. Det känns nästan som semester, tycker cirkusfolket! När nätterna börjar bli mörka vänder cirkusen söderut och man ger sin sista föreställning för detta år i Lund. Sedan vill alla hem så fort som möjligt för att träffa sina familjer som de inte träffat på ett halvår!

På fotona ser vi akrobater, clownar, jonglörer och musiker som uppträder. Rosi visar ut sina nummer med hästar och hundar. *Det ser lika roligt ut som i mina drömmar!*

Mai Beijer

AVSNITT 10

Årstider, djur och natur

Om solen och vinden

En rom är ute och går. Plötsligt möter han Solen. Romen går utan att hälsa. Då blir Solen arg. Han frågar mannen,

- Rom, varför hälsar du inte på mig? Mannen säger,
- Därför att du inte är lika mäktig som Vinden. På det svarar Solen,
- Det kommer att bli en het sommar! Romen svarar,
- Bara det blåser lite så gör det inget!

Romen går vidare och då möter han Vintern. Vintern hejdar romen och frågar honom,

- Du rom, varför hälsar du inte? Romen svarar,
- Du är inte den mäktigaste av väder, det är Vinden. Vintern svarar,
- Det kommer att bli en kall vinter för dig rom! Romen svarar,
- Det gör inget bara det inte blåser!

Nu går romen vidare och då träffar han Vinden. När han ser Vinden lyfter han på hatten och hälsar artigt, för enligt romen är Vinden den mäktigaste av alla väder!

Traditionell historia, återberättad av *Angelina Dimiter-Taikon*

Till nytta och nöje – om djur

De djuren som människorna håller hos sig kallas för *tamdjur* och de är nyttiga på många sätt. Kon ger oss mjölk och av mjölken kan vi göra smör och ost. Av fåren får vi ull som vi kan spinna till garn som vi kan sticka till tröjor, halsdukar och mössor. Garnet kan vi även väva till varmt tyg och mjuka mattor. Hönorna lägger ägg som vi kan använda för att baka goda kakor. Bina ger oss söt honung. Hästarna kan vi spänna för vagnarna och då kan de dra tunga lass. Hundarna kan vakta vårt hus så att inga tjuvar vågar bryta sig in hos oss. Katterna fångar möss och råttor så att vi inte behöver vara rädda för att de ska äta upp vår mat.

Djuren kan också slaktas och då kan vi äta oss mätta på deras kött.

Men vissa djur har vi människor bara för nöjes skull. Några har hundar fast de inte behöver någon som vaktar deras hus. Andra har katter bara för att de är så mjuka att krama. Några har fåglar i bur som sjunger. Andra har fiskar som simmar i akvarier. Sådana djur kallas för *sällskapsdjur*.

- Är en häst som man har för att rida på ett sällskapsdjur?
- Vilka andra djur känner du till som man kan ha som sällskapsdjur?
- Vad kallas de djuren som lever fria i naturen?

Fatima Bergendahl

Romska ordspråk och talesätt om djur

Na tho e piri po bov ipon či astardan o mas!

Sätt inte grytan på spisen, fånga fisken först!

La mutcaki vundji del kana godi avri anda gono.

Kattens naglar kommer alltid ut ur säcken.

Na kin o balo ando gono!

Köp inte grisen i säcken!

E bori si ruv ande cera.

Sonhustrun är som en varg.

Naštis te hamis balesko mas aj žuklesko mas ande jekthan.

Det går inte att blanda griskött med hundkött.

Lika barn lekar bäst!

O žamutro si sap telal o bov, kana tačol avel angle aj bašol.

*Svärsonen är som en orm,
då och då skallrar han och hugger till.*

Lako muj phirel sar jek papin.

Hon pratar i ett, hon kacklar som en gås.

Te žal sa pe žukel aj pe bale!

Allt skall gå på hundar och grisar!

(en besvärjelse)

Dessa ordspråk och talesätt är hämtade från *Pay žuvindó – Romané sityarimata hay divanori/Vishetens brunn – romska ordspråk och talesätt, Mikael Demetri och Angelina Dimiter-Taikon*

Motsvarande ordspråk finns på lovara. På arli finns delvis andra ordspråk om djur.

Den fula ankungen

Återberättad på romskt vis. Här på kelderash.

Sas te arakadjol jekha papinjake panš pujora. Le štar anglune pujora arakadjile parne thaj o panšto arakadjilo kalo. Kana dikhla i papin ke lako jekh pujo sas kalo šudape lestar. Le aver pujora ċi kelenaspe le kale pujosa, thaj kanagodi korkoro sas o kalo pujo.

Ĉi le aver ċirikla andi barr ċi kamenas te kelenpe le kale pujosa.

Jekh djes ċidepe sa le ċirikla andi barr thaj penen le kale pujoske:

– Tu musaj te mukhes amari barr, tu naj san anda amare!

– Tu šoha ċi avesa šukar papin sar ċire phral!

O kalo pujo dikhla pe peske phral thaj pe peski dej tristimasa.

Von feri bolde leske le seja thaj ċina ċi dikhenas pe leste kana la te žaltar. Areslo o kalo pujo ando baro weš thaj la te rovel. Baro šil sas, o ivend areslo thaj o pujo musajsas te rodel kaj te pašlol tena merel katar o baro šil.

Arakla jekh cini grapa ande jekh kopaċi thaj kote spidape andre. Numa o kopaċi nas tato dosta te taċharel le kale pujos, thaj katar o baro šil salisajlas o kalo pujo.

Na dur kotar ašile trin romane famili peske vurdonensa thaj cerensa. Vi len o baro šil las thaj lenge grast manaštinas te piren katar i šudri balval. Le rom sigo vasde penge ceri, kas sas vurdon ċide kašt te thon ando bow. O Janko thaj o Fardi sas duj romane šavore andi romani barr thaj vi von ankliste tele te ċiden kašt te keren jag.

O Fardi ċidelas kašt pe jekh rig, thaj o Janko ċidelas pe aver rig kana o Fardi sipil palo Janko:

– Janko!, Janko!, av thaj dikh so si katka maj sigo!

O Janko našlo so maj si Fardi thaj dikhel jekh cino kalo pujo sa mortcome ande leske vast.

Av ingeras les ande mamiako vurdon te taċhol, inke trajil, penel o Fardi.

Av maj sigo!, penel o Janko.

Lenge mamiako vurdon sas baro
thaj jekh baro bow tačharelas o vurdon.
O Janko thaj o Fardi so maj sig našle
andi barr tena merel o kalo pujo. Ando
vurdon bešelass lengo dad thaj pelas ćajo.

So si tumen kote šavoralen?, pušel lengo dad.

O Janko thaj o Fardi sikade penge dadeske so
aragle ando kopaći.

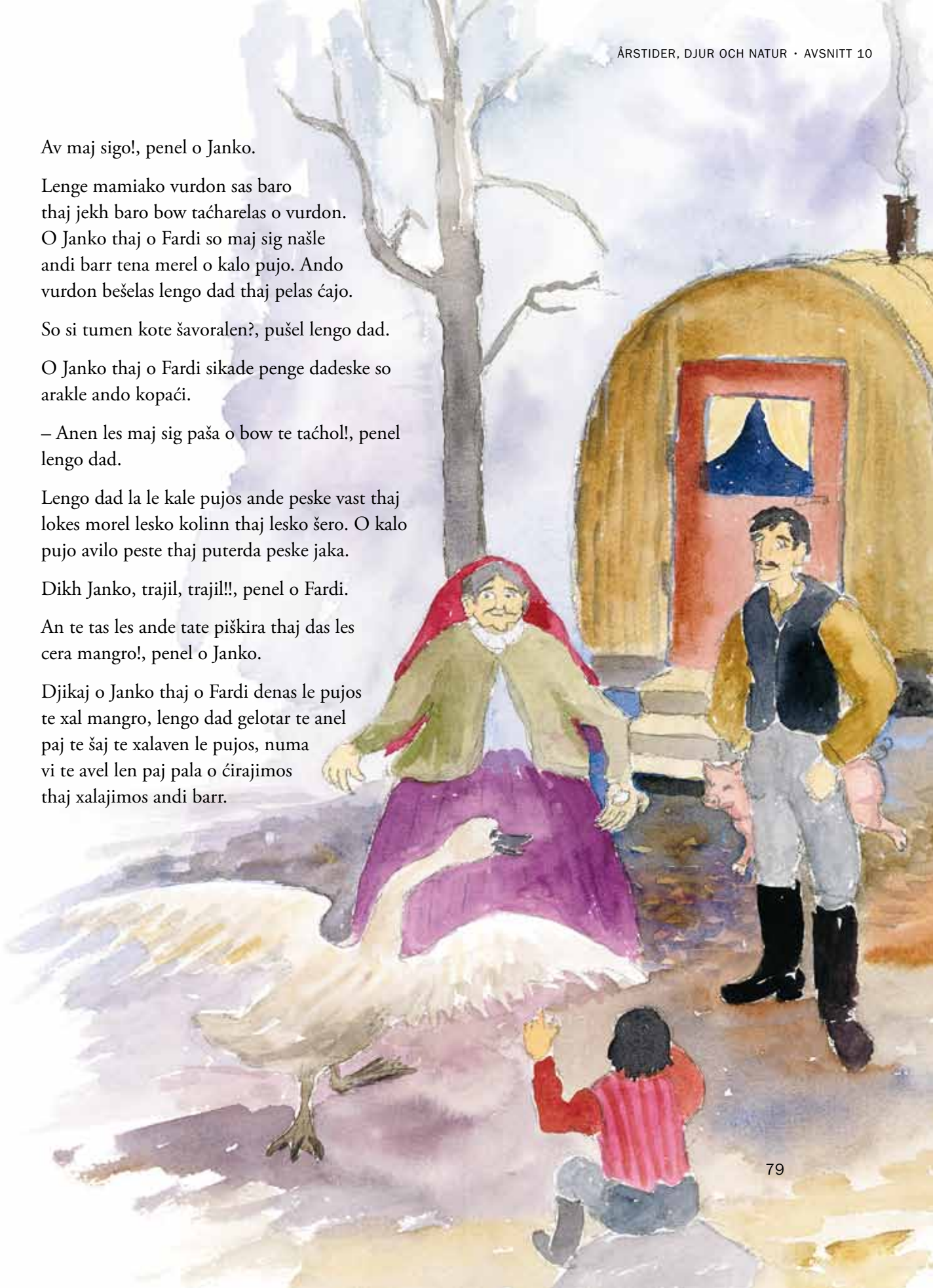
– Anen les maj sig paša o bow te tačhol!, penel
lengo dad.

Lengo dad la le kale pujos ande peske vast thaj
lokes morel lesko kolinn thaj lesko šero. O kalo
pujo avilo peste thaj puterda peske jaka.

Dikh Janko, trajil, trajil!!, penel o Fardi.

An te tas les ande tate piškira thaj das les
cera mangro!, penel o Janko.

Djikaj o Janko thaj o Fardi denas le pujos
te xal mangro, lengo dad gelotar te anel
paj te šaj te xalaven le pujos, numa
vi te avel len paj pala o ćirajimos
thaj xalajimos andi barr.

Le duj šavore inkerenas le kale pujos mišto thaj vi kamenas les ke šaj kelenaspe lesa te načol le djesa andi barr. O cino kalo pujo svako djes barolas thaj leske por sa maj parne kerdjonas. Le rom ašile intrego ivend pe jekh than ando weš. Kana avilo o terno milaj o cino kalo pujo kerdjilio jekh šukar bari parni papin.

Kana avilo o terno milaj musajsas vi le romenge te mutćinpe aba te roden penge aver familien kaj ašile pe aver thana tela o ivend.

Ame musaj te žastar akana, penel o Janko la papinjake.

Naštinas te las tu amensa, penel o Fardi la papinjake.

I papin la te bašol pale le šavore ke pale akana sas te ašel korkoro i papin.

Dikh Janko sar rovel i papin pala amende, penel o Fardi.

Dikhav, penel o Janko tristimasa thaj le asvensa ande jaka.

Le rom perade penge ceri, tode le vurdona pala le grast thaj telarde. I papin ašili korkoro ando baro weš. Pala but pirimos aresli i papin kaj jekh paverro. Le paverros sas perdi grast, gurumna, kajnan thaj bakren. Sas les vi jekh šosoj, jekh mutca, jekh žukel thaj jekh buzni. I papin cera darasa da andre andi pavereski barr. Sa le aver dživini dikhenas pe i papin. Šoha ci dikhle jekh kasavi šukar papin.

Katar aves tu?, pusel o grast la papinjake.

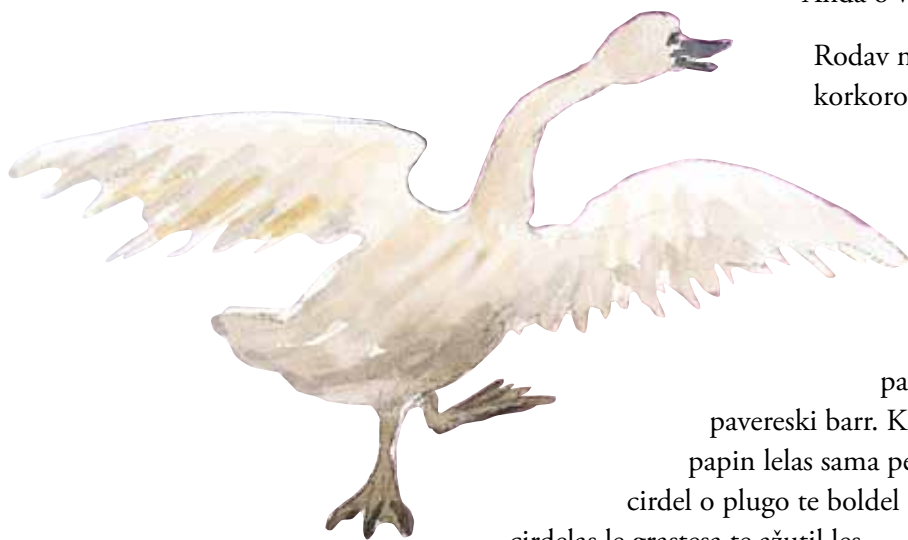
Anda o weš, penel i papin.

Rodav mange varekaj te bešav tena avav korkoro, penel i papin.

Kate si perdo than, penel o šosoj.

Le dživini ažuntinde la papinja te kerel peske jekh kujbo kaj šaj te sovel. O terno milaj naklo sigo. I

papin ažutilas le aver dživinen andi pavereski barr. Kana žalas o šosoj te rodel morkoja i papin lelas sama pe lake šavora. Le grastes ažutilas te cirdel o plugo te boldel i phuv. Sa jekh ke nas i papin zurali cirdelas le grastesa te ažutil les.

Savore kamenas la papinja numa i mutca cí kamelas la papinja. Svako rjat kana sovelas i papin delas i mutca pe late te xal la. Jekh data rangla la papinja pe o kolinn thaj ašilo jekh semno katar la mutcake vundji. Le aver dživini cí tromanas te penel la mutcake vareso ke i mutca sas le paveresko favorito thaj sas lake slobodno te kerel sa so kamel.

Jekh djes i papin manaštilas te trajil feri te marelpe la mutcasa svako rjat thaj gelitar katar o pavero thaj le dživini. Paro sas leske anda leske barratora o grast, o šošoj, i buzni thaj le kajnan thaj butivar delas pe gindo pala lende.

Avilo o baro milaj thaj i papin aresli paša jekh baro paj.

Kate pašlovav mange, delpe gindo i papin.

Ašunel sipimos thaj djila cera maj dur tele paša o paj. Uštel thaj žaltar te dikhel so si. So dikhel, varesoske rom djilaben thaj kelen thaj jekh bari jag kerde. Žal maj paše thaj dikhel ke vi o Janko thaj vi o Fardi kote le. I papin našel lende thaj lel te bašol pe lende.

Dikhen romale, dikhen će šukar papin avili ande amari barr!, penel jekh romni.

O Janko thaj o Fardi cí prinjarde la papinja anglunes numa pala godo prinjarde la. Vi o Janko thaj vi o Fardi vasde la papinja ande penge vast thaj inkerenas les paša pende.

– Av dikh so araklam tuke, penel o Janko la papinjake.

Cera maj dur tele paša o paj perdi papinja cídepe te arakadjon lenge pujora.

Eta gadala si círi familia, penel o Janko la papinjake.

Lensa šaj te trajis ande jekh than, penel o Fardi la papinjake.

Le parne papinja daba dikhle ke avilo i papin lende. Katar i but bucí ande pavere-ski barr la dživinensa, kerdjilo baro thaj zuralo thaj le papinja vorta trubunas jekh zuralo murš te lel sama pe lende thaj pe lenge pujora.

Pala jekh skurto wrama i papin arakla peske jekh žuvli thaj sas les vi pujora. I papin kanagodi delas pe gindo pe o Janko thaj o Fardi so ažutinde les andi bari šil kana arakle les ando kopaći.

Katar o H.C. Andersen, ramome romani versia katar o Erland Kaldaras

Min häst Marko

Det är tidigt på morgonen. Tuppen har ännu inte börjat gala. Det enda som hörs är bäcken som porlar bakom farfars hus. Jag tittar ut genom det lilla fönstret i mitt rum. Bladen börjar ändra färg till gult, rött och orange. Vilka härliga färger! Jag känner att hösten är på väg.

Jag funderar på om min farfar har vaknat? Idag ska vi till grannbyn för att sälja vår gamla häst Marko och köpa en ny häst. Marko har varit länge hos oss, ända sedan jag var väldigt liten. Nu är han gammal och orkar inte mer. Han har tappat många tänder och kan inte äta så bra. Och han har svårt att gå för han har ont i ett ben och därför kan han inte längre hjälpa min farfar att plöja åkern. Här blir jag avbruten i mina tankar. Farfar ropar, – Ismet, är du påklädd? Jag svarar, – Ja farfar, jag kommer!

Farfar säger ingenting under vår vandring genom skogen. Han tittar bara ner på stigen som leder till byn. Vi stannar inte ens för att vila. Det enda han frågar är om jag fryser.

Jag funderar över varför han har så bråttom. Vill han sälja Marko så fort som möjligt? Han vet att han inte kan sälja honom för stora pengar, men han kan inte heller behålla honom. För vem ska i så fall ta hand om honom? Jag vågar inte säga till farfar att jag gärna skulle vilja ta hand om *min* Marko!

Det har kommit mycket folk till marknaden. Här finns både kopparslagare och rep-slagare och musiker. Många personer frågar om de kan få köpa Marko. Men farfar har inte lust att sälja honom till någon. Jag undrar om han verkligen vill sälja hästen?

Farfar säger åt mig att passa Marko tills han kommer tillbaka. Han ska gå och se om han kan köpa en ny häst. När farfar inte längre syns till, kramar jag om Marko och viskar hur mycket jag älskar honom.

Efter ett tag kommer farfar tillbaks och ler. – Vad är det som har hänt? Varför är han så glad? Bakom honom ser jag en vit häst som är ung och frisk och som rör sig stolt. Farfar säger, – Kom, vi ska gå hem nu! Men först ska vi handla mat åt oss och farmor. Jag frågar, – Men ska vi inte sälja Marko? – Nej min son! Jag kan inte leva utan *min* Marko. Vill du att han ska bli din? Du får ta god hand om honom! För visst behöver vår nya häst en kamrat, eller hur?

Mitt hjärta fylls av kärlek.

Fatima Bergendal

Köp en häst!

– Dade, kin mange grastores

Köp en häst, far, som jag får ha.
Jag lovar han ska få det bra.
Vatten i hinken och varma täcken
och alltid havre i säcken.

Att manen ska flätas är viktigt
med rosetter och vackra band.
Fint gräs ska han få ur min hand
och aldrig lämnas ur siktet.

Äpplen ska han också få
och pussar på mulen då och då.
Köp en häst, far, som jag får sköta
helst ett föl för de är så söta.

Leksa Manus, Lettland

Översättning till svenska *Sture Pyk*

Dade, kin mange grastores
Te grizhij kamav me les
Dav les paji andaj vedra
Thaj vorzo anda'l gonora.

Leske bala me khuvavñdorasa chunri kerav
Chi mukhav le jakhendar
Xaxavav les e char.

Phabajori me les dav
Thaj po nakh les chumidav
Kin dade, mange grastores
Khurores, te shaj kamav les!

Dikter om sommar och vinter

Sommar

Sommaren kommer
Värme och svett för den med sig

Solen brinner, värmer
Allt växer, allt brinner

Dagarna är långa
Nätterna är korta

Barnen badar, skrattar

När regnet faller
känner de gamla lycka

Vinter

Lång, vit, kall
älskad av unga, av de små

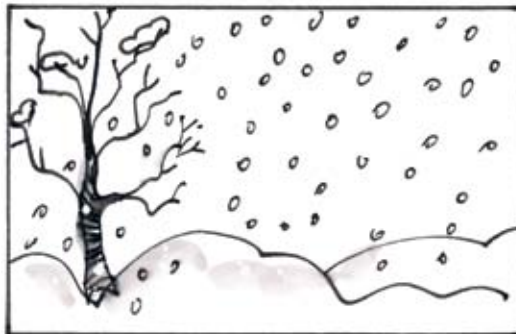
Rökröret läcker
Veden brinner

Vinden blåser
Snön faller
– Kom ut och lek i snön!
Alla pojkar är barfota, utan varma tröjor
men glada och friska!

Snö

Vitt, mjukt
Kyligt, blött
De små och de ungas
ögon lyser
Deras hjärtan rörs

Vattnet är isigt, husen värmer
Barnen uppmanas:
Kom och lek
gör en snögubbe!

Fatima Bergendal har översatt sina egna dikter från arli

Solförmörkelse

Solförmörkelse inträffar när månen passerar mellan jorden och solen och de ligger i en rak linje. Solen är ungefär 400 gånger större än månen men ligger 400 gånger längre bort. Detta gör att solen och månen sedda från jorden ser ut att vara nästan lika stora.

När månens skugga täcker hela solen kallas solförmörkelsen för *total*. Det är mycket ovanligt och senast detta hände i Sverige var den 30 juni 1954. Så här beskriver Hans Caldaras i sin bok *I betraktarens ögon* hur han upplevde detta som barn:

”Den här sommaren inföll solförmörkelsen. Alla i lägret gick ut och ställde sig för att titta på det som man kallade Devleki voja (Guds under). De äldre gjorde korstecken och ropade: ”Må Gud skydda oss från alla sjukdomar, fattigdom och elände.”

Jag kommer ihåg att vi tog sönder bruna mjölkflaskor och använde skärvorna till att titta upp mot himlen med. När månen nästan överskuggade solen uppstod det en kall vind som drog över lägret. Det blev nattsvart fast det var mitt på dagen. Det var både spännande och kusligt på samma gång. Alla skrek av häpnad när plötsligt en flammmande gloria omringade månen. Mami satt inne i vagnen och grät. Hon trodde att det var domedagen som hade kommit och att världen nu skulle gå under. Efter ett par minuter var det över. Solen tittade fram och alla andades ut av lättnad. De flesta var märkligt tagna och upphetsade av det unika man hade fått uppleva.”

Ungefär vart tredje år inträffar det i Sverige att en del av månens skugga täcker solen. Då kallas solförmörkelsen för *partiell*, alltså delvis. Senast detta inträffade var den 1 augusti 2008. Vid en partiell solförmörkelse blir det inte mörkt och det känns inte kusligt, men man kan se hur en del av solen blir skymd, om man tittar på den genom en mörk glasbit eller specialglasögon. Det ser ut som om solen delvis täcks av en svart måne.

Kati Dimiter-Taikon

Eldarna har slocknat – Yagorya murdine

Vyssa, vyssa

eldarna har slocknat

vårt folk har gått till vila

vägarna är trötta

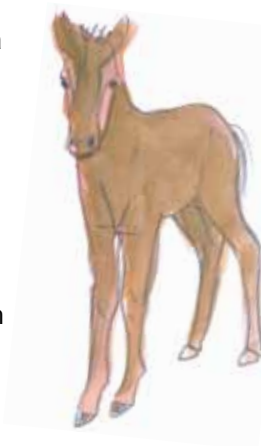
Sov lille pojken min

sov mitt lilla föl

vyssa, vyssa

Dröm om den lilla solen

Vyssa, vyssa

Vyssa, vyssa

vargens ungar har gått till vila

fåglarna har somnat

de har slutat sjunga

Sov lille pojken min

sov min lilla valp

vyssa, vyssa

Dröm om lyckan

och om en liten måne

Vyssa, vyssa

bladen hänger bleka

vinden blåser inte mer

den har somnat hos vårt folk

Sov lille pojken min

sov min lilla fisk

vyssa, vyssa

I morgon när du vaknar

följer vi vårt folk längs vägar

där du ska gå som en vuxen karl

vyssa, vyssa

Sov nu

lille pojken min

vyssa, vyssa

måtte vägen din bli lätt

vyssa, vyssa

Ai nene, ai nene
 yagorya murdine
 pashine o Roma
 otkinyona droma
 Sov i tu chavo
 mro tikno khuroro
 ai nene, ai nene

Te dikhes tu sune khamoro
 ai nene

Ai nene
 ruvore pashine
 zasute chiriklya
 na urnyana gilya
 Sov i tu chavoro
 mro tikno jukloro
 ai nene
 Baxt yanela sune
 chonoro

Ai nene
 shtil si patria parbe
 e balval na phurdel
 yoi Romensa sovel
 Sov i tu chavoro
 mro tikno machoro
 ai nene

Sir ushtasa me
 pir droma Romane
 jasa tu sir baro
 ai nene

Akana tu zasov
 mro tikno chavoro
 ai nene
 te yavela loko dromoro
 ai nene

Anonym vaggvisa från Ryssland
 Översättning till svenska *Gunilla Lundgren*

Litteraturförteckning

Böcker

Cirkusliv – Ett år med Brazil Jack, text Gunilla Lundgren, foton Malcolm Jacobson, LL-förlaget 2008. Texten är på enkel svenska, rikligt med foton i fyrfärg. Författaren och fotografen har följt Cirkus Brazil Jack under ett år. Här får vi komma nära människorna och livet på en traditionell familjecirkus.

I betraktarens ögon – Memoarer, Hans Caldaras, Prisma, 2002. Texten är på svenska. Hans Caldaras är född 1948. Finns även som pocketbok från 2008. Boken inleds med en tillbakablick på släktens historia. Hans personliga berättelse ger en djup inblick i romernas liv i Sverige.

Jävla zigenarunge, Monica Caldaras, Podium, 2007. Originalutgåvan utkom på Corona förlag 1973. Denna nyutgivna bok utgår från 1981 års andra reviderade utgåva. Texten är på svenska. Boken inleds med ett förord av Monica Caldaras som visar på hur romernas situation i Sverige har förbättrats sedan boken utkom första gången för mer än 35 år sedan. Ger bra inblick i romerna liv och traditioner.

Katitziböckerna, Katarina Taikon (1932–1995). Katarina Taikon skrev 14 självbiografiska böcker om zigenarflickan Katizi. Hon skrev dessa böcker på svenska och det är först 2008 som hennes första Katitzibok utkom på romani på förlaget Podium i Hans Caldaras översättning. Nu finns den även som ljudbok.

Mure anglune Paramici – Sagor, Återberättade av Erland Kaldaras Nikolizsson, Skolverket, 2004. Text på romani kelderash. Innehåller klassiska sagor återberättade på romskt vis. Rikt illustrerad i färg av Raija Wallenius.

Nadja Taikon – Tjejen från Tanto – É sei anda Tanto, svensk text Karin Mannerfelt, foton Ann Eriksson, LL-förlaget, Stockholm 2003. För den romska texten (kelderash) svarar Maja-Lena och Fred Taikon. I boken ingår en redogörelse för ett besök som Nadja gör till firandet av Svarta Sara. Det finns många foton på Internet från firandet av Svarta Sara. Sök på *Marie sur la Mer*. På dessa länkar är texten ofta på franska. Information på engelska om firandet av Svarta Sara finns på wikipedia.org/wiki/saint_sarah.

Sar keren la glati, Skolverket 2000. Texterna är skrivna inom ett EU-projekt av resanderomska ungdomar i England och Frankrike. Översatt till kelderash av Angelina Dimiter-Taikon. Tyvärr går boken inte längre att beställa.

So Ame Kerdam – Läsebok för romska elever som talar khelderash, Monica Caldaras, Ivan Nikolizsson, Erland Kaldaras Nikolizsson, Skolverket, 2000. På kelderash. Innehåller både enkla texter och längre texter med ett mer utvecklat språk. Ger underlag för undervisning även inom nivån ”basordförråd”. Illustrerad med teckningar av Burhan Misirli samt foton.

Svarta rosor – Romsk litteratur, kultur och historia, Gunilla Lundgren, Bokförlaget Tranan, 2003. Texten är på svenska. Vissa dikter återges även i original på romani. Presentation av 12 romska författare från 11 länder. Boken inleds med ett fylligt kapitel om romernas historia, språk och kultur. Illustrerad med foton.

Utan hus, utan grav – Romska sånger och dikter – Bi kheresko bi limoresko, Gunilla Lundgren, redaktör, Wahlström och Widstrand, 2002. Text på svenska och romani. Denna bok innehåller 21 sånger och 20 dikter, de flesta med parallelltext på romani och svenska. De medverkande kommer från ett tjugotal länder. I våra läseböcker har vi tagit med sex dikter/sånger. Vi har valt att återge dessa på den romska varietet som finns i denna bok samt på svenska. Detta ger eleverna möjlighet att bekanta sig med olika varieteter av romani. Illustrerad med foton av kända fotografer från olika länder.

Vishetens brunn – Romska ordspråk och talesätt – Pay žuvindó – Romané sityarimáta hay divánóri, Mikael Demetri och Angelina Dimiter-Taikon, Skolverket, 2002. Texten är på romani (kelderash) och svenska. Boken innehåller 100-talet romska ordspråk och besvärjelser. Till alla finns översättning till svenska. I vissa fall finns även en förklaring på svenska och i några fall ett svensk ordspråk som uttrycker samma sak, fast med en annan liknelse. Illustrationer i färg av Ivanka Lapardova.

Tidskrifter och webbadresser

É Romani Glinda – Tidskrift på svenska som behandlar romska frågor i Sverige och även andra länder. Webbadress är: www.romaniglinda.se. Bör finnas på biblioteket!

Le Romané Nevimata – Tidskrift på romani som främst riktar sig till ungdomar. Utkommer med fyra nummer per år. Aktuell information finns även på Internet på svenska och romani. Webbadressen är www.nevimata.com.

På *Skolverkets hemsida* www.modersmal.skolverket.se finns information på svenska och olika varieteter av romani. För de romska sidorna svarar erfarna modersmåslärare.

På *Språkrådets hemsida* www.sprakradet.se finns mycket information om romer i Sverige och även länkar till andra aktuella webbplatser.

Läseböckerna *Saga och sanning 1-2*, kan användas för undervisning i romani chib. Texterna berättar om sådant som hände för länge sedan, sådant som hände när elevernas föräldrar var unga och sådant som händer idag. Läseböckerna finns i bokform på arli, kelderash och lovara språkvarieteter av romani chib. Innehållet i texterna har ett romskt perspektiv, präglas av romanipe. Både dessa böcker och en svensk version finns för nedladdning på Skolverkets webbplats www.skolverket.se

Böckerna har skapats av Angelina Dimiter-Taikon, Fatima Bergendahl, Iren Horvatne, Jonny Ivanovitch, Kati Dimiter-Taikon, Mirelle Gyllenbäck samt Mai Beijer, projektledare.